

Türü : Araştırma Makalesi
Konusu : Siyasi Bilimler
Gönderilme Tarihi : 12 Mayıs 2022
Kabul Tarihi : 10 Haziran 2022

SALUR KAZAN'IN EVİ YAĞMALANDIĞI BOY'UN TARİHİ

The History Of The Nation Where Salur Kazan's House Was Loot

*

Dursun Can EYÜBOĞLU*
(ORCID: 0000-0003-4163-0976)

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Eyüboğlu, Dursun Can, "Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Tarihi", *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 2, ss. 137-179.

Apa: Eyüboğlu, D. C. (2022). "Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Tarihi". *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 2, ss. 137-179.

Özet

Dede Korkut Kitabı'ndaki ikinci boy Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'dur. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka Göktürk-Türgiş Tabakası, Oğuz Tabakası'ndan oluşmaktadır. Ancak diğer birçok Dede Korkut boyu gibi, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da da En Eski Devirler Tabakası ve İskit/Saka-Hun-Kanlı-Uzun Tabakası bulunabilir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un önemli bir tarihi tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakası Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un önemli bir tarihi tabakası ve Şecere-i Terakime'ye yansıyan rivayetleri Eski Türk Yazıtları'nda da geçen 698 yılındaki Bolçu Savaşı ile ilgilidir. Salur Kazan'ın

* Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul. Email: dursuncaneyuboglu@gmail.com.

Evi Yağmalandığı Boy ile Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'daki bazı olaylar ve bölümler birbirine karışmış olabilir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Salır Gazan adlı Türkmenistan varyantının ve rivayetlerinin olması, boyda geçen birçok yer adı ve boyun Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un en üst tabakası ise sonraki dönemlerle ilgilidir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tarihini incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut, Salur Kazan, Kazan, Burla Hatun, Uruz.

Abstract

The second epic in the Book of Dede Korkut is the Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy. There are two main historical-geographical-literary-cultural layers in Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy: the Lower Layer and the Upper Layer. The Lower Layer consists of the Gokturk-Turgesh Layer and the Oghuz Layer. However, like many other Dede Korkut epics, the Oldest Periods Layer, the Scythian/Saka-Xiongnu-Kangju-Wusun Layer can be found in the Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy. An important historical layer of the Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy is related to the Gokturk-Turgesh period. There are many historical-epic-legendary-mythological layers, the oldest of which reaches the depths of history, in the Salur Kazan/Kazan type, the protagonist of the epic, which has an important place in Dede Korkut. An important historical layer of the Salur Kazan/Kazan type in Dede Korkut is related to the founding ruler of the Black Turgesh State, Su-lu Kagan (716-738). An important historical layer of the Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy and the rumors reflected in the Secere-i Terakime are related to the Bolcu War in 698, which is also mentioned in the Old Turkish Inscriptions. Some events and episodes in the Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy and Kazan Bey Oglu Uruz Bey'in Tutsak Oldugu Boy may have been mixed. A lower layer of Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy is related to the Oghuz period. The existence of a Turkmenistan variant of Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy and its rumors called Salir Gazan, the similarities of many place names and epic in the epic with the Central Asian Turkish epics, the historical roots of this epic before the 10th-11th centuries, when the Oghuzs were still in Central Asia. The top layer of Salur Kazan'ın Evi Yagmalandigi Boy, on the other hand, is related to the later periods. In this

study, the history of the Salur Kazan'ın Evi Yagmalandığı Boy in Dede Korkut was examined.

Key Words: Dede Korkut, Salur Kazan, Kazan, Burla Hatun, Uruz.

Giriş

Sadık Tural'a göre, insan, duyarlı bir varlıktır, etkisinde kaldığı kişi ve olaylar onu yoğurur. Bu etkiler onun düşünüşüne, duygusuna, hayaline ve davranışına yansır. İnsan gibi insan toplulukları da ortak bir duyarlılık taşırlar. Toplumun ruhu veya toplumun hafızası, kendisini etkileyen kişi ve olayları, sonraki kuşaklara anlatmak üzere saklar. Tarihçinin ulaşamadığı, etnoloğun somut gösterge bulamadığı, antropoloğun veya sosyoloğun muteber araçlarla delillendiremediği, *geçmiş bilgisi, tarib olan*, eksiksiz, yeterli, aydınlık, az tartışmalı bilgi olmaktan çıkarak, ortak hafızanın biçimlendirdiği, milli duyarlılığın yapılandığı destan halini almıştır (Tural, 2000: XXXV).

Batıda Avrupa, Grek anlatılarıyla; güneyde Sümer, Babil, Fars, Hint, Tibet anlatılarıyla; doğuda, Moğol, Tunguz, Kore, Çin anlatılarıyla; kuzeyde çeşitli yerli halkların anlatılarıyla etkileşime giren ve bağları olan, Doğu Avrupa'dan Asya'nın en doğu ucuna uzanan geniş bir alanda görülen Dede Korkut Destanları; *Dumrul, Basat-Tepegöz, Bamsı Beyrek/Beyrek, Salur Kazan/Kazan, Emren, Boğaç Han, Kan Turalı, Egrek-Segrek, Uruz* gibi büyük destan daireleriyle dünyanın en geniş coğrafi alanına yayılmış, en büyük destan daireleri bütünüdür.

Dede Korkut Kitabı'nda hikâyelere *boy* denilmektedir. *Boy* sözcüğü *destan* sözünün Türkçe karşılığıdır. Hikâyelere içindekiler bakımından ise *Oğuzname* denilmiştir (Ergin, 1989: 30). Bugün Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır; biri 19. yüzyılın başlarında Dresden'de, diğeri ise 20. yüzyılın ortalarında Vatikan'da bulunmuştur. Dede Korkut üzerindeki çalışmalar genel olarak Dresden nüshasına dayanmaktadır (Ergin, 1989: 56). Dede Korkut Kitabı'nın, Dresden nüshası on iki, Vatikan nüshası ise altı hikâyeyi içermektedir (Ergin, 1964: Ön Söz). 2019 yılında ise Dede Korkut'un yeni bir el yazması bulunmuştur (Ekici, 2019: 9-14).

Dede Korkut Hikâyeleri genel olarak bir takım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerden ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer ki, birinde (Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu) mücadele bir beyin oğlu ile kendi adamları arasında, ötekinde (İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy) ise İç Oğuz ile Dış (Taş) Oğuz (Üç Ok-Boz Ok) arasında geçmektedir. İki hikâyede ise mücadele tabiat ve insan üstü kuvvetlere karşıdır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul

Boyu'nda Delü Dumrul Azrail'in karşısına çıkarken, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da ise Basat, Depegöz adındaki devi öldürür. Bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki düşmanlar arasındadır (Ergin, 1989: 26).

Dede Korkut Hikâyeleri'nin hepsinde kurgu bakımından ortak noktalar vardır. Hikâyelerin başında kahraman bazı haksızlıklara ya da kötülöklere uğrar ve bunlarla baş etmeye çalışır. Hikâyelerin ortalarında kahramanlar birbirine benzer tehlikelerle karşılaşrlar, bu tehlike genelde düşmandır. Kahramanın başı derde girer, tutsak olur. Hikâyelerin sonuna doğru birileri, Oğuz yiğitleri kahramanı kurtarır, sonuçta kahramanlar her türlü zorluğu yener (Üstünova, 2008: 139).

Dede Korkut Kitabı'ndaki ikinci boy Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'dur. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tarihini inceleyeceğiz.

1. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Tarihi

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün Dede Korkut Boyları'nda olduğu gibi Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da da tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: *Alt Tabaka* ve *Üst Tabaka*. Alt Tabaka oldukça kalın olup, bu tabakayı 1) *Göktürk-Türgiş Tabakası*, 2) *Oğuz Tabakası* başlıkları altında inceleyeceğiz. Alt Tabakaya ait diğer değerlendirmeleri ise 3) *Diğer Değerlendirmeler* başlığı altında inceleyeceğiz. Üst Tabaka oldukça ince olup, bu tabakayı 4) *Üst Tabaka* başlığı altında inceleyeceğiz.

Öncelikle baştan belirtmek gerekir ki, diğer birçok Dede Korkut boyu gibi, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da da *En Eski Devirler Tabakası* ve *İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası* bulunabilir. Nitekim boyda buna işaret eden bazı unsurlar vardır. *Kazan* adının çok eski bir kökten geldiğini de dikkate almak gerekir. Gelecekte bulunacak yeni kaynaklar, yapılacak yeni araştırmalar ve keşifler bunu ortaya koyabilir.

a) Alt Tabaka: Göktürk-Türgiş Tabakası

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un önemli bir tarihi tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir.

Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Barthold, 2004: 39), Fuad Köprülü (Köprülü, 1976: 13-14), Bahaeddin Ögel (Ögel, 1971: 57, 68), Faruk Sümer (Sümer, 1972: X, 24-25; Sümer, 2007: 325),

BENĞİ DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

Ahmet Bican Ercilasun (Ercilasun, 2002: 32; Ercilasun, 2015: 17), Ahmet Taşağıl (Taşağıl, 2013: 42; Taşağıl, 2015: 24-29), Hüseyin Salman (Salman, 1998: 85-86; Salman, 2002: 412-420) gibi önde gelen araştırmacılar ve daha çok sayıda araştırmacı, Batı Göktürkleri'ni oluşturan *On-Ok*lar/*Türgişler*'in, *Sir Derya Oğuzları*'nın ataları olduğu konusunda görüş birliği içerisinde oldukları (Eyüboğlu, 2019: 103).

Kuzey yönü boyunca Sir Derya (Seyhun) boyunca göç eden *on kabile* (On-Ok), 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar üç yüzyıl boyunca nüfus bakımından çoğalmış ve önce 11. yüzyılda 22 boy, daha sonra 14. yüzyılda 24 boya ulaşmıştır. *Eski Türk Yazıtları*'nın ve Çin kaynaklarının *On-Ok*ları böylece 24 *Oğuz* boyu olarak ortaya çıkmıştır (Salman, 2002: 412-420). Batı Gök-Türk ülkesinde, yani bugünkü Kırgızistan ve Kazakistan topraklarında 634 yılından sonra *On Ok* organizasyonu ve boy gruplaşması ortaya çıkmıştır. Bu organizasyon daha sonra *Türgiş* adını almış ve *Oğuz*ların alt yapısını oluşturmuş, 766 yılından sonra ise *Batı Oğuzları* diye tanınmıştır. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerini kuran *Oğuz Türkleri* bunlardır (Taşağıl, 2013: 42). Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kurmuş olan, bugün Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan ve Balkan Türklerinin ve Kazak, Özbek, Kırgız, Karakalpak boyları içerisinde yer alan *Oğuz* unsurlarının ataları olan *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*, kısaca *Sir Derya Oğuzları*, *Batı Gök-Türk* ve *Türgişler*in devamıdır. Bu nedenle *Oğuz*ların destani hatıraları olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin tarihini, *Batı Göktürklerinde-Türgişlerde* ve onların ataları olan *İskit/Saka*, *Hun*, *Kanglı/Kangar*, *Usun/Vusun*, *Batı Hunları* arasında aramak gereklidir (Eyüboğlu, 2019: 106-107).

Gök-Türk tarihi, Oğuz tarihi konusunda önemli çalışmalar yapmış araştırmacılar, *Oğuzlar*'ın yüzyıllardır batıda *Sir Derya-Tanrı Dağları-Altaylar* bölgesinde yaşayan ve *Batı Göktürkleri*'ni oluşturan *On-Ok*lar'dan geldiği konusunda görüş birliği içerisinde oldukları. *Türgişler*'i ve öncesinde *Batı Göktürkleri*'ni oluşturan *On-Ok* Türkleri ise tarihin en eski zamanlarından beri bu bölgede yaşamakta olan *İskit/Saka*, *Hun*, *Kanglı/Kangar*, *Usun/Vusun*, *Batı Hunları* gibi Türk topluluklarının birleşmesiyle oluşmuştur. Tarihi süreç içerisinde doğu Türklerinden yeni katılımlar da olmuş, Göktürkler döneminde *On-Ok/On kabile* ve *Türgişler* döneminde *Sarı Türgiş/Kara Türgiş* adlarıyla tanınmışlardır. Daha sonra ise yine doğu Türklerinden de katılımlar olmuş, böylece tarihi süreç içerisinde bütün bu boylar *Oğuz* kabile federasyonu olarak birleşmiş, kaynaşmış ve *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*'ni oluşturmuşlardır. Dede Korkut'taki Dirse Han oğlu Boğaç Han, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca oğlu Yigenek, Uşun Koca oğlu Segrek, hep bu tarihi

dönemlerin ve kaynaşmaların bir yansımasıdır. *On-oklar/Türgişler*'in *Sarı ve Kara Türgişler* olarak adlandırılan beşer boydan oluşan ikili yapılanması Dede Korkut'a *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* olarak yansımıştır. *On-Oklar/Türgişler*, tarihi süreç içerisinde Doğu Türkleri'nden de gelen katılımlarla birlikte *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*'ni ve 24 *Oğuz* boyunu oluşturmuşlardır. Dede Korkut'un tarihini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için *İskit/Saka-Hun-Kanglı/Kangar-Usun-Batı Hunları*'ndan *Batı Göktürkleri*'ne-*Türgişler*'e, *Türgişler*'den *Oğuzlar*'a giden süreci anlamak önemlidir (Eyüboğlu, 2019: 102-103).

Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakası Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir:

Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit eden Ahmet Bican Ercilasun, Dede Korkut'ta geçen olayların zamanı ve Salur Kazan'ın tarihi kişiliği hakkında şöyle söylemiştir: *"Ben bu bildiriye şimdilik hazırlık olmak üzere, bir tahmin olmak üzere, araştırmaların biraz daha ilerletilmesini düşünerek (efendim) 8. yy'ın ilk yarısında Türgişlerle ilgili olduğunu düşünüyorum. 8. yüzyılın yani Salur Kazan ve arkadaşlarının başından geçen olayların 8. yüzyılın ilk yarısında Türgişlerle ilgili olduğunu düşünüyorum. Hatta biraz daha ileri giderek Salur Kazan'ın Türkîş Kağan'ı, Kara Türgiş Kağan'ı Sulu Kağan olduğunu düşünüyorum"* (Ercilasun, 2000: 158). Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan'ın ganimeti paylaşmaması sonucu kendi adamlarınca öldürülmesi ve halkının da Sarı ve Kara olarak ikiye ayrılması, Dede Korkut Kitabı'ndaki İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'a benzemektedir. *"Dede Korkut Kitabı'nın asıl kahramanı olan Salur Kazan, büyük ihtimalle Sulu Kağandır"* (Ercilasun, 2004: 126). Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi karşılığının Su-lu Kağan olduğunu şöyle ifade etmiştir: *"Sonuç olarak Kıpçakların ataları olan Doğu Göktürkleri ile Oğuzların ataları olan Türgişler (Batı Göktürkleri) arasındaki savaşlar, Dede Korkut Kitabı ile Şecere-i Terakime'deki Salur Kazan rivayetlerinin ilk tabakasını oluşturmakta ve destanın ana kahramanı Salur Kazan'ın tarihteki karşılığı Su-lu Kağan olmaktadır"* (Ercilasun, 2002: 33). Ahmet Bican Ercilasun, Dede Korkut Kitabı ile *Uygurca Oğuzname, Cami'ü Tevarih* ve *Şecere-i Terakime*'yi karşılaştırmış, bu eserlerde geçen Köl Erki'yi Bayındır Han, Tuman Han'ı da Salur Kazan olarak tespit etmiştir (Ercilasun, 1994: 69-89).

Ahmet Bican Ercilasun'un bu tespitlerine ve değerlendirmelerine katılmıştık ve bazı

eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019: 426-445). Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğu tespit edilmiştir (Eyüboğlu, 2019: 444-445). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destandaki en üst yönetici kişi Bayındır Han tipinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Dede Korkut'taki Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğu tespit edilmiştir (Eyüboğlu, 2019: 273).

Ahmet Bican Ercilasun, Reşideddin (*Camiu't-Tevarih*) ve Ebulgazi Bahadır Han (*Şecere-i Terakime*) Oğuznamelerinde geçen Tuman Han ile Dede Korkut'ta geçen Salur Kazan'ın aynı kişi olduğunu tespit etmiştir. Yani, *Tuman Han* = *Salur Kazan*'dır. Tuman Han, Köl Erki Han'ın güveyi iken, Salur Kazan da Bayındır Han'ın güveyidir. Ahmet Bican Ercilasun'a göre, *Şecere-i Terakime*'de, Salur Kazan'ın oldukça detaylı bir şekilde ayrıca belirtilmesi ve Tuman Han'ın da başka bir kişiymiş gibi anlatılmasına fazla bir önem atfetmek doğru olmaz. Çünkü destanlarda çeşitli olaylarla ilgili motif ve epizotlar daima birbirine karıştırılmıştır. Bu tür karıştırmaların birçok örneği vardır. Yine de bu karışıklık içinde öyle bir motif vardır ki, ayrı görünen bu iki kişiyi kesin olarak birbirine bağlamaktadır. Bu motif Karacuk Çoban'ın köpeği Kara Köpek motifidir (Ercilasun, 1994: 72-73, 79-80).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki 2. hikâye olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, *Şecere-i Terakime*'deki Beçenelerin Salur Kazan'ın annesini tutsak ettiği savaş ile Salur Kazan'ın bunun intikamını aldığı Beçene seferini birleştirmiştir. *Şecere-i Terakime*'de olduğu gibi, burada da düşman, Kazan'ın evini basmış ve annesini tutsak etmiştir. Ancak burada, annesinin adı söylenmemiş, oğlu ve karısı da tutsak edilmiştir. *Şecere-i Terakime*'de annesinin Beçeneler tarafından hamile bırakılması, bu hikâyede açıkça yer almaz, ancak bazı izleri görülür. Bu hikâyede, düşman, Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun'a sakilik ettirmek ve onu döşegine getirmek ister, bunda başarılı olamaz. Bu arada Burla Hatun oğluna, “*senün etünden oğul yiyeyin mi, yoksa sası dinli kafriün döşegine gireyin mi*” diye sorunca, oğlu Uruz, “... *yakan ile boğazundan tutayidüm, kaba ökçem altına sala-y-idüm, ađ yüzünü kara yire depe-y-idüm*” demiştir. Yani, *Şecere-i Terakime*'de olmuş gibi gösterilen hadiseler, Kazan'ın annesinin hamile kalması ve Kazan tarafından başının yarılması;

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun ile oğlu Uruz'a aktarılmış, fakat olmamış da neredeyse olacaktı gibi gösterilmiştir. Hikâyede Uruz, tam çengele asılacakken Salur Kazan yetişmiş ve hadiseler önlenmiştir. Aynı hadisenin hikâyede bir diğer izi daha vardır. Salur Kazan, annesini isteyince, kafirler *“Yayhan Keşiş oğluna virürüz, Yayhan Keşiş oğlundan oğl toğar, biz am sana garım koruz”* demişler, Karacuk Çoban da *“Kazan'un anası karyupdur, oğul virmez”* demiştir. Bu konuşmada da hadise sadece sözde kalmıştır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile *Şecere-i Terakime*'deki bu hadiseler ile ilgili olarak yakın benzerlikler vardır. Hikâyede, Karaçuk Çoban tarafından da tekrarlanan, *“Kazan Big'ün kariçık olmuş anası kara deve boynında asılı gitdi”* ifadesi ile *Şecere-i Terakime*'deki *“Divege minip keyningdin / Bara irdim kabarıp / İt Beçene izimdin yetdi. / Tivemning başın tutdı”* mısraları arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerde düşman İt Beçene ve onun başbuğu Tuymaduk iken, Dede Korkut Kitabı'nda ise kafirler ve onların kralı Şükli Melik'tir. Ancak, Karacuk Çoban'ın düşmana *“itüm kafir”* diye hitap etmesi İt Beçene'yi hatırlattığı gibi, Kaşgarlı'nın *“sus”* demek olarak açıkladığı *“şük”* kelimesi düşünüldüğünde, Beçenelerin başı Tuymaduk ile Şükli arasında da anlamca bir yakınlık olduğu görülmektedir. Şükli Melik, zaten gerçek bir kişi değil, sadece düşman başbuğunu temsil eden bir isimdir, Çünkü Şükli Melik, Dede Korkut Kitabı'nda birkaç defa öldürülmektedir. *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'a *“köp jalbarp”* düşmanın *“bir niçesi”* kurtulurken, hikâyede de *“aman diyen”* öldürülmemiştir. Ancak hikâyede geçen Karaçuk Çoban motifi, *Şecere-i Terakime*'de olmasa da, Karaçuk Çoban'ın köpeği Kara Köpek'le ilgili bazı izler, Reşideddin'in eseri *Camiu't-Tevarih*'de vardır (Ercilasun, 1994: 76-78).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerden anlaşıldığına göre, olasıdır ki, Kazan'ın gençliğinde Beçenelerin başbuğu Tuymaduk büyük bir ordu ile Salurlara saldırmış, onları yenerek yağmalamış, Salurların başı olan Enkeş'in karısı olan Kazan'ın annesi Çaçaklı'yı tutsak alıp götürmüştü. Salurların büyük bir bozguna uğradığı bu savaşta Kazan'ın çok genç, belki de çocuk olması gerekir, çünkü, annesi Çaçaklı'nın ifadesine göre düşman gelince Salur kaçıp gitmiş, Çaçaklı da deve ile ona yetişmek isterken Beçene'ler yetişip onu yakalamıştı. Çaçaklı üç yıl tutsak kalmış, üç yıl sonra kocası Enkeş'i mal göndererek onu geri almıştı. Beçenelerden hamile kalan Çaçaklı döndükten 6 ay sonra bir oğlan doğurmuş, Kazan, bu çocuğu nereden aldın diyerek ağaç ile annesinin başını yarmış, İtin adını Eyrek ve Seyrek koymak Türklerde adet olduğu için İt Beçenelerden olan ve Kazan'ın üvey kardeşi olan çocuğa da Eyrek adını koymuşlardı.

Kazan büyüyünce ünlü bir kahraman olmuş, gökten inen ve gördüğü insanı yutan olağan üstü bir yılanı, başını keserek öldürmüştü. Kazan, o kadar güçlüydü ki, kırk bir atın etinin kaynadığı kocaman bir kazanı tek eli ile kaldırıp diğer eliyle halka pay ediyordu. Kazgurt Dağı'ndan yuvarlanan taşlara karşı durup eliyle tutmuş, bunu gören Beçenelerin aklı gitmişti (Ercilasun, 1994: 75-76).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Su-lu Kağan'dan önceki Türgiş kağanları *U-çe-le* ve oğlu *So-ko*, Doğu Gök-Türkleri ile çetin savaşlar yapmışlardır. Bu savaşlar *Tonyukuk*, *Köl Tigin* ve *Bilge Kağan* yazıtlarında da anlatılmıştır. Kapgan Kağan döneminde, birinci Türgiş seferinde, 698 yılında, Yarış (Cungarya) ovasındaki *Bolçu* mevkiindeki savaşta, başında Tonyukuk'un bulunduğu, Bilge ve Köl Tigin kardeşlerin de katıldığı Gök-Türk ordusu, Türgişleri yenmiş, Türgiş kağanı *U-çe-le* tutsak edilmiş, Türgiş şadı ve yabgusu öldürülmüştü. 710 yılında, bizzat Kapgan Kağan'ın başında bulunduğu ikinci Türgiş seferine, Bilge ve Köl Tigin kardeşler de katılmış, yine Bolçu'da yapılan savaşta Türgiş kağanı *So-ko* ile yabgu ve şadı öldürülmüştü. Ahmet Bican Ercilasun'a göre, *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'ın annesi Çaçaklı'nın kaçırıldığı belirtilen savaş, 698'deki Bolçu savaşıdır. Annesi Çaçaklı'nın kaçırıldığı savaşta Salur Kazan, henüz çocuk yaşta olmalıdır, çünkü düşman annesini kaçırırken Salur kaçmıştır. 716'da Türgiş tahtına oturan Su-lu Kağan, 698'de henüz çocuk yaşta olmalıdır. Salur Kazan'ın babası *Ulaş* ile *U-çe-le* arasında bir bağlantı olduğu gibi, *Şecere-i Terakime*'de Oğuzlara saldıran Beçenelerin padişahının adı *Toymaduk* ile de *Tonyukuk* arasında bağlantı vardır (Ercilasun, 2002: 32-33). Biz de bu değerlendirmeye katılmıştık. Bu tarihi gerçekler ve onun yansımaları olan destani rivayetler aynı tarihi dönemin hatıralarıdır. Biri bize yazıyla ulaşmış, diğeri ise uzun bir süre dilden dilen anlatılmış, sonra yazıya geçirilerek günümüze kadar gelmiştir. *Tonyukuk* ile *Toymaduk*, *U-çe-le* ile *Ulaş* aynı tarihi-destani kişilerdir (Eyüboğlu, 2019: 434). Böylece Sir Derya Oğuzları'nın ataları olan *Sarı Türgiş Devleti*'nin kurucusu *U-çe-le Kağan* (690-706) ile *Kara Türgiş Devleti*'nin kurucusu *Su-lu Kağan* (716-738)'in hatıralarının Dede Korkut'a baba-oğul; *Ulaş* ile Salur Kazan olarak yansıdığı anlaşılmaktadır.

Hatta başka kaynaklarda geçen bilgilerin de bunu desteklediği dile getirilmiştir: 1885-86 (H.1303) tarihli *Sarı Halkının Tarihi* adlı yazmada, *Salur Kazan*'ın babası *Büke Pehlivan*'ın babasının adı *Alfamış* olarak geçmektedir (Duymaz, 1997: 26). Yani, destani rivayetlere göre, *Alfamış*, *Büke Pehlivan* ve *Salur Kazan* farklı üç kuşaktır. Bu kişiler arasında, destan mantığı gereğince başka kişiler de olabilir; çünkü bu kahramanlar, yaşadıkları dönemde adları iyi bilinen ve hatırlanan kişilerdir.

Her birinde birçok tarihi tabaka bulunmakla birlikte, *Alpamiş*'in/*Bamsı Beyrek*'in 6. yüzyıl sonlarında yaşamış *Batı Gök-Türk Devleti*'nin kurucusu *Tarduş Kağan* (576-603) olduğu tespit edilmiştir; *Ulaş* ya da *Büke Pehlivan* ise, 7. yüzyıl sonlarında ve 8. yüzyılın başlarında yaşayan, *Sarı Türgiş Devleti*'nin kurucusu *U-çe-le Kağan* (690-706)'dır. Bilindiği gibi Sarı Türgiş Devleti hükümdarlarının unvanı Türgiş paralarında da görülen *Baga* idi ki, Büke Pehlivan'ın adı *Büke/Büge>Bögü>Baga*'nın bir hatırasıdır; *Salur Kağan* ise, 8. yüzyıl başlarında yaşayan, *Kara Türgiş Devleti*'nin kurucusu *Su-lu Kağan* (716-738)'dir. Böylece Batı Türkleri, kendilerine en parlak devirlerini yaşatan, devlet kurucuları bu hükümdarları önce destanlaştırmış, ardından ise rivayetler olarak hafızalarında yaşatmışlar, bütün bunlar da Dede Korkut Hikâyeleri'ne yansımıştır (Eyüboğlu, 2019: 444). Yani Batı Göktürklerinin kurduğu Batı Gök-Türk (kuruluşu:582), Sarı Türgiş (kuruluşu: 690) ve Kara Türgiş (kuruluşu: 716) devletlerinin hatıraları Dede Korkut'taki Göktürk-Türgiş tabakasını oluşturmaktadır.

Dede Korkut Hikâyeleri'ni anlatan Korkut, bir taraftan *Kam/Şaman*, bir taraftan *ozan* olduğu gibi, bir taraftan da çeşitli tarihi kaynaklarda *bilge*, hükümdarın yanında *vezir/danışman* olarak geçmektedir, kopuz çalıp destan söylediği belirtilmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri'ni anlatan ozanın sık sık "*Han'ım*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere, bunu bir *hana* karşı anlattığı görülmektedir. Dede Korkut'taki birçok kahramanın adında; *Bayındır Han*, *Kağan Han*, *Uruç Han*, *Beyrek Han*, *Dirse Han*, *Boğaç Han* vb. ifadelerde eski Türklerdeki hükümdar unvanı olan *han*'ın kullanıldığı görülmektedir. Eski Türklerde bu unvanı sıradan kişiler kullanamıyordu. Bu nedenle onun anlattığı destanlara eski Türk tarihindeki devlet kuruluşlarının ve önemli bazı gelişmelerin yansımaları son derece doğaldır.

Bolçu Savaşı, Eski Türk Yazıtları'nda da adı geçen önemli bir olay olup, Türk tarihindeki önemli dönemeç noktalarından da biridir. Bu savaşta iki kardeş devlet savaşmışlardı. Batı Gök-Türk ordusunun başında Türgiş Devleti hükümdarı *Ou-tche-le Kağan/Baga Tarkan* (690-706), Doğu Gök-Türk ordusunun başında ise *bilge Tonyukuk* bulunuyordu.

Sarı Türgiş hükümdarı *Baga Tarkan*'ın, *Kapgan Kağan* zamanında en parlak devirlerinden birini yaşayan Doğu Göktürkleri'ne karşı Çin ve Kırgızlar ile üçlü bir ittifak oluşturacak şekilde iş birliğine gitmesi üzerine Türgişler, deneyimli devlet adamı *Tonyukuk* tarafından 698 Bolçu savaşında yenilmiş ve böylece bütün On-ok'lar *U-çe-le*'nin kontrolünde Gök-Türk Devleti'ne bağlanmıştı (Kafesoğlu, 2012: 135). 698 yılında, iki büyük Türk gücü, Doğu Gök-Türkleri ile

Türgişler, Bolçu Savaşı'nda karşı karşıya gelmişti. Bilge ve Kültegin yazıtlarında daha basit geçilen olay, *Tonyukuk Yazıtı*'nda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Tarduş Şadı olan Bilge'nin yaptığı iş birliği, *Başı boz* ata binen Kültegin'in şahsi kahramanlığı ve Tonyukuk'un savaş tecrübesi sayesinde Bolçu'da yapılan savaşı Gök-Türkler kazanmıştı. Türgiş Devleti hükümdarı Ou-tche-le Kağan tutsak alınmış, adı bilinmeyen Türgiş Şadı ve Yabgu'su öldürülmüş, 50 kadar Türgiş ileri geleni de tutsak alınmıştı. Bolçu Savaşı'nın yankıları oldukça fazla olmuştu, diğer bütün Türk boylarının ileri gelenleri gelip Gök-Türkler'e tabiiyetlerini bildirmişlerdi. Böylece Orta Asya'da Türk birliği yeniden sağlanmıştı. Bolçu Savaşı, 696-697 ile 699 yılları arasında tarihlendirilmekle birlikte, Rene Giraud, bu savaşın tarihini 698 olarak belirtmiştir (Salman, 1998: 19-23). 698 yılındaki Bolçu savaşı'nda elli kadar Türgiş ileri geleninin tutsak alınması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Büyük olasılıkla bu tutsak alınan kişiler arasında, *Şecere-i Terakime* ve Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'a yansıyan rivayetlerdeki şekliyle Salur Kazan'ın anası da vardı.

Bolçu savaşı Türk tarihinin ilginç savaşlarından biridir. Bu savaşta; iki Türk gücü karşı karşıya gelmiştir; bu iki ayrı Türk gücünü karşı karşıya getiren bir dış gücün, Çin'in etkisidir; bu savaştan önce Türgiş Devleti hükümdarı Ou-tche-le Kağan (690-706), Batı Türk boylarının tek hakimi idi ki, kendileri hakkında kötü bir niyet beslemediği sürece de doğudaki Gök-Türk Devleti onun kağanlığını tanıyordu, tıpkı Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki uç beylikleri gibi, onu serbest bırakıyorlardı. Bu sayede Türgiş hükümdarı, dahili teşkilatını tamamlamış, iki başkent meydana getirmiş ve *Hakan* unvanına da sahip olmuştu; Çin'in tertiplemediği anlaşılan bu oyun sonrasında, Türgiş hakimi için kötü olmuştu ve batı bölgesinde ikinci derecede bir şef durumuna düşmüştü; ancak isabetli bir kararla 2. Gök-Türk Devleti'nin yöneticileri, kendilerine bağlı olarak onu eski görevine iade etmişlerdi ki, bu da Gök-Türk Devleti ileri gelenlerinin olgunluğunu göstermektedir (Salman, 1998: 23-24). Doğu Göktürkleri'nin, Kapgan Kağan'ın saldırılarından bunalan Çin, müttefik arayışına gitmişti ve Kırgızlar ile Türgişler'i ittifaka davet etmişti. Kapgan Kağan'ın bunu casusları vasıtasıyla öğrenmesi sonucu 698 yılında Bolçu Savaşı yapılmış ve Doğu Göktürkleri büyük bir zafer kazanmıştı. Bu savaşta Ou-tche-le tutsak düşmüş, adı belirtilmeyen Türgiş şadı ve yabgusu öldürülmüş, 50 kadar Türgiş ileri geleni tutsak alınmıştı. Bu savaş sonucunda Batıdaki Türk boyları Doğu Göktürklerine tabiiyetlerini bildirmişlerdi (Salman 2002: 412-420).

Bolçu adı, *Köl Tigin*, *Bilge Kagan*, *Tunyukuk* ve *Şine Usu* olmak üzere dört büyük yazıtta da geçmektedir. Eski Türk Yazıtları'nda adı geçen *Bolçu*, bir nehir adı olup, büyük olasılıkla İrtiş'in

kollarından biriydi, ancak başka bir coğrafi mevki olması da mümkündür (Gömeç, 2007: 1285). Bazı araştırmacılar Bolçu'yu Urungu Nehri ile birleştirmektedir. Bolçu'nun, bugünkü Bolun Tokoy kasabası olduğu da dile getirilmiştir (Giraud, 1960: 178-179 ve Gumilev, 2001: 165'ten aktaran Gömeç, 2007: 1285). *Köl Tigin*, *Bilge Kağan* ve *Tonyukuk Yazıtı*'na göre, Gök-Türkler ile Türgeşler *Bolçu*'da savaştı. Gök-Türkler, *Altun Yış* (Altay Dağları)'ı ve *Ertiş Ügüç* (İrtiş Irmağı)'ü aştıktan sonra Bolçu'ya gelmişlerdi (Aydın, 2016: 54). Üç büyük Türk yazıtında Bolçu savaşına bazı ayrıntılarıyla yer verilmesi, bu savaşın Türk tarihindeki önemini de yansıtmaktadır.

Türğiş hükümdarı Ou-tche-le Kağan (690-706), Bolçu savaşında Doğu Gök-Türklerine tutsak düşse de, daha sonra Doğu Gök-Türkleri tarafından serbest bırakılarak eski görevine geri dönmüştür. Onun eşinin ve bazı Batı Gök-Türklerin/Türğişlerin de serbest bırakılarak geri döndüğü düşünülebilir. Bu durumda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın babasından hiç bahsedilmese de, anasının geri alınması, destanlara bu şekilde yansımış olabilir. *Şecere-i Terakime*'de ise, Salur Kazan'ın anası Çaçaklı tutsak edilmiş ve sonrasında Salur Kazan'ın babası Enkeş, üç yıldan sonra Çaçaklı'yı geri almıştır (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 88). Yani Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un *Şecere-i Terakime*'deki varyantında Salur Kazan'ın babasının da önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu durumda destanın Orta Asya varyantında korunan bu baba motifi, destanın Anadolu-Azerbaycan varyantı olan Dede Korkut Kitabı'nda zamanla unutulup ortadan kalkmış olmalıdır.

Ebülğazi'nin anlatımında Kazan'ın annesi deveye binmiş kaçarken düşman yetişmiştir, Dede Korkut'ta ise Kazan'ın annesi kara deve boynunda asılı götürülmüştür; Ebülğazi, Kazan'ın babasının mal verip Çaçaklı'yı aldığını anlatırken, Dede Korkut'ta ise Kazan'ın mal karşılığında anasını kafirden dilediği görülmektedir, Ebülğazi'de Çaçaklı, Becene oğlanı doğururken, Dede Korkut'ta ise bu bir tehdit olarak dile getirilmiştir (Gönen, 2017: 43). Mevcut olayın aslında Salur Kazan'ın babası ve annesinin dönemiyle ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim Salur Kazan'ın anası tutsak götürülmüş, sonradan Salur Kazan'ın babası onu geri almıştır. Böylece olayların aslında Salur Kazan'ın annesinin ve babasının döneminde geçtiği görülmektedir. Bu durumda bu olayın 698 yılındaki Bolçu Savaşı ile ilgili olması akla uygundur. Buraya kadar Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile *Şecere-i Terakime* birbiriyle uyumlu ve paraleldir. *Şecere-i Terakime*'deki bu kısımlarda Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun'dan veya oğlu Uruz'dan hiç bahsedilmemiştir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da da bu kısımda Burla Hatun'a veya oğlu Uruz'a fazla bir yer

verilmemiştir. Ancak daha sonra tutsaklık sürecinde zindan sahnesinde durum değişmektedir. Salur Kazan'ın anası tutsak düşse de Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da tutsaklık süreci, yani zindanda yaşananlar Burla Hatun ve Uruz üzerinden anlatılmış, Salur Kazan'ın anasına ise neredeyse hiç yer verilmemiştir. Oysaki Salur Kazan'ın anası tutsak ise, en rütbeli kişi olarak öncelikle ona ve onun tutsaklık sürecine yer verilmesi daha uygun olurdu. Destanı anlatan ozanlar Salur Kazan'ın, düşmandan bir tek anasını istediğini söyleyerek zaten onun önemine vurgu yapmışlardı. Bu durumda Salur Kazan'ın anasının ve yakınlarının yaşadığı tutsaklık süreci Burla Hatun ve Uruz'a aktararak anlatılmış olabilir. Yüzlerce yıllık dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarım sürecinde her türlü değişiklik ve karışıklık olabilir.

Burada Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy arasındaki bazı karışıklıklara da dikkat çekelim: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Kazan'ın oğlu Uruz, Oğuz beyleri ava giderken ülkeye göz kulak olmak için tek başına obada kalmış, yani Uruz, yiğit olmuş, olgunlaşmış bir er'dir. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da ise, Uruz, henüz olgunlaşmamış, genç bir çocuktur. Bu yüzden Kazan Bey, ona savaş ve avcılık sanatını öğretmek için onu ava götürmektedir (İbrayev, 2000: 28). Dede Korkut'ta, hem ikinci hem de dördüncü boyda, Kazan Bey'in Tekür ile Şekli Melik'e havale olması, böğürdübeni attan yere salması, sağ tarafta Kara Tüken Melik'e Tundar'ın karşı gelip kılıçlaması, sol tarafta Buğaçuk Melik'e Kara Budak'ın karşı gelip sancubanı yere salması aynı şekilde, hiçbir değişiklik olmadan tekrarlanmıştır (Bayat, 2016: 93). Bu durumda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'daki bazı olaylar ve bölümler birbirine karışmış olabilir.

Muharrem Ergin'e göre, "*Gerek Dede Korkut Kitabının iç yapısı ve hikâyelerin şekil ve muhtevası, gerekse tarihi deliller ve çeşitli Oğuz rivayetleri bu hikâyelerin, eskiden oluşmuş büyük bir Oğuz destanından ayrılan, yeni yeni unsurlar eklenerek zamanla bağımsız hale gelen parçalar olduğunu göstermektedir*" (Ergin, 1989: 30). Muharrem Ergin'in Dede Korkut Kitabı'ndaki destanların "*eskiden oluşmuş büyük bir Oğuz destanından ayrılan, yeni yeni unsurlar eklenerek zamanla bağımsız hale gelen parçalar olduğu*" tespiti oldukça değerlidir. Eski büyük Türk destanı (Oğuzname), sözlü tarihten destanlaşmış, geniş bozkırlarda Türk boyları arasında yüzlerce yıl boyunca ozanlar/Korkutçular tarafından anlatılmış, ancak *Manas Destanı* veya *Şehname* gibi oldukça büyük ve hacimli tek bir destan olduğu dönemde maalesef yazıya geçirilememiş, tarihi süreç içerisinde hikâyeleşmeye başladığı ve birçok ayrı destan

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

parçaları haline geldiği, hatta birçok kısmı başka destanlara dahil olduğu bir sürede, deyim yerindeyse unutulmaya yüz tuttuğu ve sönükleşmeye başladığı bir sırada, nihayet bir kişi veya kişiler tarafından yazıya geçirilerek Dede Korkut Kitabı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlar oldukça kısadır. Aslında bu destanlar eski devirlerde *Manas* veya *Şehname* gibi oldukça uzun ve hacimli iken, ozanlar tarafından günlerce ve gecelerce anlatılacak uzunlukta idi.

Dede Korkut Destanları'nın eskiden çok daha uzun olduğunu şöyle gösterebiliriz: Türkmenistan varyantında (Gorkut Ata Destanı/Türkmen Halk Nüshası), 72 beyitten oluşan mesnevi tarzındaki manzum bir girişle destana başlanmaktadır (Erdem, 2005: 163) Ata Rahmanov, destanların derlendiği bağı Gırbangılıç Çakanoglu'ndan aktararak, Korkut Ata'nın destana giriş olarak düzenlenen toyun şekline, meclisin mahiyetine, amacına ve onu dinleyen insanlara göre aslında "*kırk türlü*" nasihate ilişkin eseri olduğunu, Gırbangılıç Çakanoglu'nun ise bunlardan sadece birini bildiğini belirtmiştir (Rahmanov, 1988b: 56 ve Rahmanov, 1988/9:59'dan aktaran Erdem, 2005: 163). Yani Dede Korkut'un Türkmenistan varyantı olan Gorkut Ata Destanı/Türkmen Halk Nüshası'nın girişinde yer alan 72 beyitlik giriş gibi, sadece destana giriş için bile, çokluk belirtmek amacıyla kullanılmış olabileceğini de göz önünde bulundurarak, yaklaşık bir tabirle kırk farklı destana giriş metni vardır. Ancak bu metinlerden yaklaşık bir tabirle otuz dokuzu henüz yazıya geçirilememiş, belki de bir kısmı veya tamamı unutulup gitmiştir. Böylece Dede Korkut Kitabı'ndaki destanların eski devirlerde çok daha uzun, belki de onlarca kat daha uzun, olduğu anlaşılmaktadır.

Burada bir karşılaştırma ve daha anlaşılır olmak için ek bir bilgi verelim: Pertev Naili Boratav'ın belirttiğine göre, Dede Korkut Kitabı, yaklaşık 3900 satırlık bir metindir. Dünyanın en uzun destanı olarak bilinen Kırgız Türklerinin *Manas Destanı*'nın ise, seçmelerle kısaltılarak yayınlanmış dört kitabı (*Manas-Semetey-Seytek* üçlüsü) aşağı yukarı 90.000 dizeden oluşmaktadır. *Manas Destanı*'nın bütün varyantlarıyla ve çok sayıda manasçılardan derlenmiş anlatmaları ise yaklaşık 1.000.000 dizeden oluşmaktadır (Boratav'dan aktaran Nurer Uğurlu, Bang ve Rahmeti, 2012: 15). Burada Dede Korkut Kitabı'nın 3900 satırlık bir metin olması yanıltıcı olmasın, çünkü Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 destanın toplamı 3900 satırdır. Yani ortalama bir Dede Korkut destanının uzunluğunun yaklaşık 325 satır olduğu söylenebilir. Büyük olasılıkla, eski devirlerde en görkemli zamanlarında henüz destan devrini tamamlamamış bir Dede Korkut destanının

uzunluğu binlerce satırdan oluşuyordu ve ozanlar tarafından günlerce, gecelerce anlatılıyordu.

Diyebiliriz ki, Dede Korkut Destanları, eski büyük Türk destan taslağının tarihi süreç içerisinde varyantlaşarak, sonraki tarihi olaylardan, kişilerden etkilenerek, diğer anlatılarla çeşitli şekil ve oranlarda etkileşime girerek, mahallileşerek ayrı destan parçaları haline gelmiş anlatılardır. Bu nedenle Dede Korkut'taki bazı destanlar aslında aynı büyük destanın farklı küçük varyantlarıdır. Bu nedenle birçok Dede Korkut boyu birbirine paralel olaylarla doludur.

Destanlar bir kahramanın tarihi-destani-efsanevi yaşam öyküsü gibidir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy ve İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy, yani Salur Kazan'ın çevresinde teşekkül eden bu üç anlatı, aslında Salur Kazan'ın büyük destanıdır. Bu üç anlatı aslında başlangıçta tek bir destandı ve bir kahraman olarak Salur Kazan'ın çocukluğundan erişkinliğe, erişkinlikten ölümüne kadar Salur Kazan'ın yaşam öyküsünü anlatıyordu. Bu nedenle Salur Kazan'ın yaşamındaki türlü dönemler; annesi ve babası döneminde yaşananlar ile karısı ve oğlu döneminde yaşananlar; Salur Kazan'ın çocukluğu, gençliği, erişkinliği ve ölümü sürecinde yaşananlar aynı destandaydı ve tek bir Salur Kazan Destanı vardı. Tıpkı Dede Korkut Kitabı'ndaki Bamsı Beyrek Destanı gibi. Ancak tarihi süreç içerisinde aynı destan üç farklı destana evrilirken ve varyantlaşırken, destanın bazı tarafları bazı varyantlara, bazı tarafları bazı varyantlara dağılarak karışmıştır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un aslı Salur Kazan'ın çocukluk ve gençlik dönemine aittir; Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Salur Kazan'ın olgunluk çağı ve ileriki yıllarına aittir; İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy, Salur Kazan'ın hayatının son dönemine, ölümüne aittir. Böylece Dede Korkut Kitabı'ndaki bu üç boyun/destanın aslında başlangıçta tek bir boy/destan olduğu, yani Salur Kazan Boyu/Destanı olduğu, ancak tarihi süreç içerisinde zamanla varyantlaşarak, üç ayrı destan haline gelerek Dede Korkut Kitabı'na girdiği anlaşılmaktadır. Bu üç destan, aynı destanın bölünmüş parçalarıdır. *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy, büyük Salur Kazan Destanı'nı oluşturmaktadır.*

Aslında İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy'da Salur Kazan ölmüş, karısı Burla Hatun ve oğlu Uruz tutsak düşmüştü. Aynı destan farklı destanlara evrilirken buradaki tutsaklık süreci Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki Salur Kazan'ın anasının ve yakınlarının tutsaklık sürecine aktarılarak kaynaşmış olabilir.

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Salur Kazan, nesillerdir süren ve devamlı olarak Beçenelerin galibiyeti ile sona eren savaşlardan sonra ilk defa olarak Beçeneleri yenmiş ve herhalde bundan dolayı büyük bir ün kazanarak adı efsaneleşmiştir. Altı nesildir devam eden ve devamlı yenilgiyle sonuçlanan savaşlardan sonra ilk galibiyeti sağlayan kahraman sıfatıyla halkın hafızasında silinmez izler bırakmış olmalıdır. Salur Kazan, annesi Çaçaklı'ya yapılan hareketin de intikamının alındığı bu savaşta 30-40 bin kişilik bir ordu ile Beçene iline sefer etmiş, onları kırmış, ancak yalvaranları affetmişti. Kafır üzerine daha pek çok sefer yaparak onları kıran Salur Kazan, Türk, Türkmen, Arap ve Acemlere hükmetmiş, Müslümanları bilgili bir şekilde idare etmiş, pek çok büyükler ondan hüner öğrenmişler, hükümdar olarak kendisinin sağında solunda oturacak olanların yerlerini tayin etmiş, böylece herkes yerini bilmiş ve Oğuz ili düzenli hale gelmişti. Salur Kazan'ın bütün bu kahramanlıkları ve bilgelikleri ozanlara konu olmuş, Dede Korkut onun için *“Alplar, beğler, gören var mı Kazan gibi”* nakaratıyla bir şiir yazmıştır. Salur Kazan, yaşlandığı zaman Mekke'ye gidip hacı olmuştu. Bu bilgilerin bazıları, Dede Korkut Kitabı'nda vardır. Dede Korkut'ta da Salur Kazan, Dede Korkut'la çağdaştır. Karısının adı aynı şekilde Boyu Uzun Burla Hatun (*Şecere-i Terakime*'de Bular)'dur ve düşmanla savaşan yiğit kadındır, oğlunun adı da Uruz (*Şecere-i Terakime*'de Ot Közli Uruz)'dur. Ancak baba adı farklı olup, *Şecere-i Terakime*'de Enkeş, Dede Korkut Kitabı'nda ise Ulaş'dır. Enkeş ile Ulaş'ın Arap harfleriyle yazılışı birbirine yakındır ki, Enkeş'te bir imla hatası olabilir (Ercilasun, 1994: 75-76).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tarihi bağları güçlüdür: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın görkemli çadırı şöyle tasvir edilmiştir:

“Salur Kazan yerinden turmuşıdı, toksan başlu ban evlerin kara yerün üzerine dikdürmüşıdı, toksan yerde ala ipek kalı döşenmişıdı, seksen yerde badyalar kurulmuşıdı, altun ayak surabiler dizilmişıdı. Tokuz kara gözli hüüb yüzli, saçı ardına örili, gögsi kızıl dügmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları nigarlı mabbub kafir kızları kalın Oğuz beglerine sagrak sürüb içerleridi” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 50).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki bu çadır tasviri tarihi gerçeklere uygundur: 568 yılında, Göktürkler döneminde, Bizans'ta imparator II. Justinus'un Kilikia'lı Zemarkhos'un başkanlığında bir elçilik heyeti Batı Göktürkleri'ni ziyaret etmek amacıyla yola çıkmış, bu heyet Batı Göktürkleri hükümdarı İstemi Yabgu'nun (Sizabulos) oturduğu yer olan Ektag (Altındağ) adlı dağın yanında yer alan ovaya varmıştı. Bu ziyaret sırasında heyetin tuttuğu tarihi kayıtlarda eski Türk çadırının muhteşem güzelliği ve ihtişamı ve Gök-Türk Devleti'nin batı kanadının

yöneticisi İstemi Yabgu/Kağan (552-576)'ın çadır ortamı şöyle tasvir edilmiştir:

“Büyük göçebe hükümdarı süslü ve altın yıldızlı bir taht üzerinde oturuyordu; tahtın tekerlekleri bile vardı ve icabında önüne at koşulabiliyordu. Elçiler Sızabulos'u lazım gelen saygı ile selamladılar, kendisine sunulan armağanları bu işe memur ettiği adamlar derhal teslim aldılar. Bundan sonra Zemarkhos iki memleket arasındaki samimi dostluğu belirten kısa bir nutuk söyledi. Kağan buna aynı anlamda sözlerle cevap verdi. Arkasından elçilerle Kök Türk devlet adamları ziyafet sofrasına oturdular ve neşe içinde akşama kadar beraber kaldılar. Kök Türkler ziyafette şarap da vermişlerdi ama, bu, bildiğimiz üzüm şarabı değil, öyle şıra gibi bir çeşit barbar içkisi idi, çünkü onların memleketinde üzüm yetişmez. Akşam herkes misafir edildiği yere döndü. Ertesi gün başka, daha süslü bir çadırda toplandılar, onun içi de ipek halılarla döşeli, heykelciklerle donanmış idi. Kağan som altından yapılmış bir kerevet üzerinde oturuyordu; çadırın ortasında altın güğümler, ibrikler ve başka kaplar yanyana dizilmiş duruyordu. İçki alemi yine başladı, arada eski Kök Türk adetine uyarak, devlet adamlarından kab biri, kab öteki kadeh kaldırıyordu. Bu alem de akşama kadar sürdü. Üçüncü gün yine başka bir çadırda buluştular; bu hepsinin en süslüsü idi. Ağaç direkler altınla kaplı olduğu gibi, altın yıldızlı kerevetin üzerine altın işlemeli dört yastık atılmıştı. Bu çadır-sarayın ön avlusunda gümüş sahanlar, gümüş tepsiler, gümüş heykelcikler gibi hep gümüş eşya yüklü arabalar duruyordu. Bizans elçisi, gördüğü bu esyanın güzelliğinden, Bizans zevkinden hiçbir zaman geri kalmıyan bu ihtişamdaki takdirle bahseder. Anlaşılan Kök Türkler Bizans'lıları bazine çadırına tesadifi olarak götürmemişler ve bununla gerçekten hedeflerine de ulaşmışlardı, çünkü Kök Türk kağanının gözler kamaştırıcı servetini gördükleri vakit hayranlıkları son haddini bulmuştu” (Ligeti, 1986: 64-65).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın görkemli çadırı tasvir edilirken ilginç bir ayrıntı vardır: Salur Kazan'ın çadırı için *“toksan başlı ban evlerin kara yerin üzerine dikdirmişidi”* (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 50) denmiştir. Hunlar dönemindeki çadırların 40-50 direkli olduğu düşünülmektedir. Salur Kazan'ın otağında *“doksan başlı”* ifadesinin geçmesi, Salur Kazan'ın otağının büyüklük ve genişliğinin en üst seviyede olduğunu belirtmektedir. Salur Kazan'ın otağının 90 direk ile inşa edilmesi, kubbe kasnak çapının oldukça büyük olduğunu göstermektedir (Şarman Korkutan, 2016: 1288). Büyük olasılıkla, eski Türkler/Türklerin ataları ve ilk göçebeler, hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte kuşaklar boyunca, yüzlerce yıl boyunca süren bir süreçte yavaş yavaş ve aşama aşama göçebe yaşama geçmişler, bu yeni yaşam tarzına uygun olarak ve hareketi kolaylaştıracak şekilde kuşaklar boyunca da çadır icat edilmiştir ki, bu ilk çadırlar oldukça küçük ölçülerde olmalıdır. Tarihi süreç içerisinde çadır tekniği gelişmiş ve Hunlar

zamanında 40-50 direkli çadırlar yapılmıştır. Zaman geçtikçe, çadır tekniğı geliştikçe de daha büyük çadırlar, yani 90-100 direkli çadırlar yapılmıştır. Bu bakımdan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki Salur Kazan'ın "*doksan başlı*" çadırı, 40-50 direkli Hun çadırlarından daha sonraki bir döneme ait olup, çadır tekniğinin daha da geliştirildiğı Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Yani tarihi süreç içerisinde çadır tekniğindeki değışimler de Dede Korkut'a yansımıştır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Kara Budak'ın "*al mahmudi şalvarlı*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 63), yani kırmızı pantolonlu olarak tasvir edilmiş olması dikkat çekicidir. Çünkü kırmızı pantolon, Sakalar zamanından beri bir Orta Asya geleneğiydi ve Gök-Türkler zamanında da kullanılmaya devam etmiştir (Yatsenko, 2011: 117-118). Günümüzde Orta Asya'daki kazılarda bulunan ünlü *altın adamlar* da kırmızı giysi üzerindeki altın işlemlerle sergilenmektedir. Bu giyim tarzı Kara Budak'ı İskit-Sakalar'dan Gök-Türkler'e uzanan Orta Asya Türk tarihi ile ilişkilendirmektedir (Eyüboğlu, 2022b: 232).

2) Alt Tabaka: Oğuz Tabakası

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Bu Oğuz tabakasında; Oğuz etnikleşmesi gerçekleşmiş, Oğuz Eli, Oğuzlar vb. unsurlar yaygınlık kazanmış, destanın bu varyantı Oğuzlar arasında yayılmıştır. Bu Oğuz etnikleşmesiyle birlikte bu destan bir Oğuz destanı haline gelmiştir. Özellikle Batı Göktürk/On-ok/Türgişler'den zamanla Sir Derya Oğuzları'nın ortaya çıkmasıyla birlikte Oğuzlar, atalarından gelen türlü anlatıları miras olarak almışlar ve bu anlatıları Oğuz etnik adıyla yaygınlaştırmışlardır.

Abdülkadir İnan, bir çalışmasında, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması ve Oğuz-Peçenek mücadelesiyle ilgili olayları tarihi olarak nitelerken, Salur Kazan'ın peygamberden 300 yıl sonra yaşamış olduğu şeklindeki rivayeti tarihi gerçek olarak kabul etmiştir (İnan, 1987, 220-237'den aktaran Duymaz, 1997: 37).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, bugün de Orta Asya kavimleri arasında (Türkmen, Kazak, Karakalpak ve Özbeklerde) ilk Dede Korkut'a ait menkıbelerden başka *Salur Kazan'ın otağını yağmalatması* menkıbesi ön planda yer almaktadır. *Şecere-i Terakime*'de Türkmenlere ait kayıtların iki yerinde geçmesi buna delil olarak gösterilebilir (Jirmunskiy, 1961: 472). Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Ebulgazi'nin verdiği bilgilerden yola çıkarak, Kazan'ın yurduna saldıranlar Peçenekler olmalıdır; Salurlar ve Peçenekler, 9.-11. yüzyıllardan başlayarak birbirlerine

düşmandılar ve Burla Hatun, Bayındır kızı değil, Sündünbay (Samanlı) kızı olup, Peçenekler'in hanı ise Toymaduk'tur (Jirmunskiy'den aktaran Konratbayev, 2000: 154). Böylece Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tarihi köklerinin Oğuzların anayurdu Orta Asya'da olduğu anlaşılmaktadır.

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Oğuz destanının baş kahramanının Salur Kazan olması, hikâyelerin Oğuzların Orta-Asya'daki yurtlarında ortaya çıktığını göstermektedir. Şecere-i Terakime'deki Kazan'ın evinin yağmalanması olayı, Peçenek Beyi Tuymaduk'un, Salur Kazan'ın babası Enkeş'in evini yağmaladığı şeklinde, Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi'yle çok yakın benzerlik göstermekte ve esasta tarihi bir karakter taşımaktadır. Oğuzlarla Peçenekler arasında olan savaşlara ait Doğu ve Avrupa kaynaklarında pek çok bilgi vardır. Oğuzlar Peçenek ülkesine, Ermeni Denizi kıyısı yakınına ilerlemişlerdir. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması rivayeti, Peçeneklerle Oğuzlar arasında, Aral Denizi bölgesinde 9.-10. yüzyıllarda meydana gelen tarihi savaşların hatırasıdır. Dede Korkut Kitabı'nda bu tarihi olayların sonraki safhası aksetmiştir. Olaylar Kafkas sahasına geçmiş, Peçeneklerin yerini de kafirler (Hıristiyanlar) almıştır. Kafirlerin beyi Şükli, Salur Kazan'ın ve onun kahramanlarının baş düşmanı haline gelmiştir (Jirmunskiy, 1962: 123, 176'dan aktaran Gökyay, 1973: XLVI, LIII).

Faruk Sümer'e göre, Salur-Peçene savaşlarına yer veren Ebulgazi, *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerde geçen Becene elini Oğuz-Peçenek boyu sanmıştı. Buradaki *Becene* sözü ünlü Türk Peçenek elini ifade etmektedir. Bu rivayetleri Oğuzlar ile Peçenekler arasındaki tarihi mücadelelerin destani hatıraları olarak kabul etmek gerekir. Ebulgazi Oğuznamesi'nde, Salur-Peçenek savaşlarına dair rivayetlere ilk önce Peçenekler'in bir galibiyetinden bahsedilmekle birlikte, Korkut Ata'ya atfedilen manzume, Enkiş'in oğlu Salur Kazan'ın Peçenekler'e karşı kazandığı parlak bir zaferi haber vermektedir. Yani Kazan Beg, Peçenekler'in çoğunu kırmış ve onlardan bir nicesi de çok yalvararak canlarını kurtarmışlardı. Bu olaylar en güçlü olasılıkla 10. yüzyılda meydana gelmişti. 925 yılında da Oğuzlar'ın batı komşuları olarak Emba-Yayık arasında Peçenekler'den bir küme yaşıyordu (Sümer, 1959: 392-393). Faruk Sümer, İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'un belki de Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'dan daha önce konması gerektiğini söylemiştir. Çünkü, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da; Dış Oğuzlar'ın başı artık Uruz Koca değil, torunu Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder'dir; son destanda sağ olan Kazan'ın naibi Kılbaş da Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Şökli Melik'in Kazan'ın

ordasına yaptığı baskında ölmüştü (Sümer, 1959: 416).

Faruk Sümer'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un olmuş bir olayı anlattığı düşünölmektedir. Yani düşman başbuğlarından Şöklü Melik'in, Kazan'ın ordasını basıp yağmalaması bir gerçek olacaktır. Fakat Kazan baskında ordasında mıydı yoksa değil miydi, bu hususta bir şey söylenemez. *Şecere-i Terakime*'de, Peçenek Eli başbuğu Doymaduk'un Salur Kazan'ın babası Enkiş'in ordasını bastığını, Enkiş ve Kazan'ın kaçtıklarını, Kazan'ın anasının tutsak alınıp götüröldüğünü, Enkiş'in naibi ile mal göndererek karısını kurtardığını anlatan bir rivayet vardır. Salur Kazan'ın, bu rivayette olduğu gibi, mal göndererek yakınlarını kurtarmış olması ve sonra da parlak bir zafer kazanarak bu baskının öcünü almış olması da olasıdır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile *Şecere-i Terakime*'deki Salur Kazan ile ilgili manzume, Salur Kazan Beğ'in bu şanlı galibiyetini aksettirmektedir (Sümer, 1972: 390-391).

Ali Duymaz'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri içinde, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, tarihle en çok yakınlık gösteren olayların yer aldığı hikâyedir (Duymaz, 1997: 15). Ali Duymaz'a göre, *Şecere-i Terakime*, Salur Kazan'ı ve etrafındaki olayları Orta Asya coğrafyasına bağlamaktadır. Eserde olaylar, Sır Derya'nın kuzeyinde cereyan etmekte ve mücadele Oğuzlar ile Peçenekler arasında görünmektedir (Duymaz, 1997: 21). Ali Duymaz'a göre, *Şecere-i Terakime*'de Becene başbuğu Toymaduk'un Kazan'ın babası Enkeş'in ordasını basıp karısı Çaçaklı'yı tutsak alması ve Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un benzeri bir olay da *Salur Gazan ve İtemcek* adını taşıyan bir sözlü Türkmen rivayetinde yer almaktadır. Burada da Salur Gazan hac yolundayken obası ve evi, İtemcek tarafından basılmış ve talan edilmiştir. Kazan da, öç almak için bir ihtiyarın tavsiyesiyle İtemcek'in üzerine gitmiştir. Bu savaş, Koblandı ve Ak Köbek gibi Kıpçak destanlarında, Nogay-Kazaklarla Oğuz-Kıpçaklar, Karamanlarla Kalmaklar veya Kazaklarla Kızılbaşlar arasında meydana gelmektedir ki, bu nedenle bu savaşın Oğuzlarla Kıpçaklar arasında meydana geldiği söylenebilir (Duymaz, 1996: 56-57). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un *Salur Gazan ve İtemcek* adını taşıyan sözlü bir Türkmen rivayetinin olması, bu boyun diğer Dede Korkut boyları gibi Orta Asya'da ortaya çıktığını göstermektedir.

Kamal Abdulla, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın çıktığı sıradan bir av için tüm beylerin ayrı ayrı tavsiyesini almasını garipsemiş, aslında bunun bir savaşla ilgili bir danışmayı çağırıştırđını söylemiş; Salur Kazan'ın bu sırada beylerine hitap ederken kullandığı *sığın, geyik* ifadelerinin de aslında şifrelenmiş düşman boylarının adları olduğunu dile getirmiş; hatta

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

Salur Kazan'ın bu şifrelenmiş konuşmasını da, Oğuz'da casus olmasıyla açıklamış, av kararı sonrası ordunun sayısız, hesapsız askerle ava gitmesini de şüpheli bulmuştur. Kamal Abdulla'ya göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Şöklı Melik, İç Oğuz'a saldırmış, Kazan'ın evini yağmalamış, ailesini, oğlunu, karısını, annesini tutsak almış, böylece Oğuz-Kıpçak savaşına neden olmuştur. Düşman, Salur Kazan'ın evini, yurdunu yağmaladığında, Salur Kazan, düşmanı Şöklı Melik'ten sadece anasını istemişti. Ancak Salur Kazan'ın Karaca Çoban'a söylediği "*Karaçuk Çoban anamı kafirden dileyeyim, at ayağı altında kalmasun*" sözü, Kazan'ın aslında herşeyini geri almayı istediğini ve bunun için savaşmayı planladığını göstermektedir; anasını dilemesi, at ayağı altında kalmaması içindir. Çünkü, at ayağı altında kalmak tehlikesi, yalnız çarpışma ve savaş planlayan bir adam için gerçek olabilir. Demek ki Kazan, aslında sahip olduğu şeyleri düşmana bırakmak niyetinde değildi. İlini, obasını, karısını ve oğlunu tutsaklıktan kurtarmaya gelen Kazan Han'ın önce anasını geri almak istemesi, düşmana şart olarak da davasız-dövüşsüz geri döneceğini vaat etmesi bir savaş hilesi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Salur Kazan, zaten oğlunu, karısını, malını, devletini, anasını kurtarmak için savaşacaktı (Abdulla, 2015: 94-95, 149, 288-289, 299, 312-313).

Avelbek Konıratbayev'e göre, *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'la ilgili rivayetlerde geçen *Toymaduk*'un adı Kazak Türkçesinde *Köbikti* (*Şekti/Şöklı*)'dir. Kazan, Şöklı'ye esir giden annesi Cicaklu'yu, on yıl sonra mal-mülk ödeyerek geri almıştır. Destandaki Şöklı (Kazaklar'da Şekti/Çöktü?) ise, Peçenekler'in hanı Elmüş'tür ve Kazaklar ona Köbikti derler. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da adı geçen *Yayhan Keşiş-oğlu*, yani *Ayhan/Yayhan*, aslında *Jayılhan* olup bir Kıpçak'tır, ancak Yayhan'ı keşiş olarak nitelendirmek, tartışma doğuran bir mesele olup, herhalde bu sözcük *Deşt-i Kıpçak* anlamında olsa gerektir. Çünkü o dönemde Hristiyanlık dinini, Kıpçaklar da, Bulgar Peçenekleri de bilmiyordu. Bu destanda adı geçen Karaçuk Çoban da bir Kıpçak yiğididir (Konıratbayev, 2000: 154-155). Avelbek Konıratbayev'e göre, *Uşan* sözcüğünün ikinci anlamı (şekli) *Kazan*'dir; Kazan'ın annesi Şaşaklı (Cicaklu)'yı, Peçenek Hanı Şöklı Elmüş (Köbikti) tutsak almış, Egrek ile Segrek, bu düşman elinde doğmuş, dolayısıyla Kazan'ın üvey çocuklarıdır. Kazan, on bin koyun vererek, annesini düşman elinden geri aldığı zaman, bu iki çocuk anneleriyle birlikte Kazan iline gelmişler, birini Kazan, diğerini Bayındır evlat edinmiştir (Konıratbayev, 2000: 182).

Naciye Yıldız, Türkmen varyantındaki *Salur Gazan ve İtemjek Hikâyesi*'nde, Salur Gazan'ın

evini yağmalayan düşmanı *İtemjek*'in adının, İt Becene isminin Türkmen Türkçesinde değişikliğe uğramış şekli veya İt Becenelerin lideri olmasının mümkün olup olmadığını sorgulamış, bu durumda hikâyelerin 10. yüzyılda Türkistan civarında yaşanan olayları dile getirdiğinin düşünölebileceğini belirtmiştir (Yıldız, 2000: 364-365). Giorgi Kakhniashvili-Haşim Özel'e göre, *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'ın annesinin kaçırılması ve Salur-Peçenek savaşları ile Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen Salur Kazan-Şöklı Melik mücadelelerinden çıkarılacak sonuca göre, kavimler ve yer adları farklı olsa da, olay örgüsü temelde aynıdır ve bahsi geçen bu Salur-Peçenek savaşları, hem Dede Korkut Kitabı'na hem de *Şecere-i Terakime*'ye, Oğuzluğun etnik teşekkül aşamasının bir dönüm noktası ve önemli bir aşaması olarak yansıdığı söylenebilir (Kakhniashvili ve Özel, 2016: 1113-1114).

Muammer Kemaloğlu, Kazan Han'ın tarihi kimliğini Kazak Han/Qazax Xan olarak tespit etmiştir (Kemaloğlu, 2019: 119). Muammer Kemaloğlu'na göre, denilebilir ki, Oğuz Destanı ve *Şecere-i Terakime*'de adı geçen *Kazan Bek/Han*, Dede Korkut Destanları'nın başkahramanı *Kazan Han*'dır. Ama asıl adı *Kazak Han*'dır. Topkapı Oğuznamesi, Oğuz Destanı ve Dede Korkut'ta yer alan bu husustaki diğer bilgiler değerlendirildiğinde, Salur Kazan (Kazak) Han ve yanındaki destan kahramanlarının, bu anlatımlarda kaydedilen zaman diliminde (muhtemelen 1048-1055 yılları arasında) yerleşik buldukları *Gürgen-Kazaklı* yakınlarında olup, *Eski Horasan* diye adlandırılan tarihi bölge dahilindeki bazı yerlere akınlarda buldukları anlaşılmaktadır (Kemaloğlu, 2019: 56-64).

Muammer Kemaloğlu'na göre, *Şecere-i Terakime*'de, Salur ve Peçenek boyları arasında yaşanmış olan çatışmaların arka planlarının da aktarıldığı görölen olaydan kısa bir süre sonra, Salur Kazan Han'ın otuz-kırk bin askerle Peçenek illerini bastığını anlatan bir methiyenin yer aldığı görölmektedir. Burada Kazan Han, Peçenekler'i kırmış olduğundan dolayı Dede Korkut tarafından methedilmiştir. *Şecere-i Terakime*'de, Salur İli'ni vurup gittiği anlatılan Toymaduk adlı Peçenek reisinin yaptığı baskında Kazan Han'ın babası Ulaş Bey öldürölmüş olabilir. Zira yapılan açıklamalarda, annesinin tutsaklığıyla sonuçlanan baskından üç yıl sonra, Kazan Han'ın kethüdası Enkeş'i çok mal ile gönderip annesini geri getirttiği ve daha sonra da otuz-kırk bin askerle Peçenek illerini kırarak intikamını aldığı anlatılmıştır. Buradan, Ulaş Bey'in hayatta olmadığı ve Kazan/Kazak Han'ın babasının yerine Uca ve Salur İli'ne serverlik yaptığı sonucu çıkarılabilir. Bunu destekleyen bir husus da, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda ve Salur Kazan'ın

Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan/Kazak Han ile ilgili olarak “*kalmış yiğit arkası*” tabirinin kullanılmasıdır. Ayrıca Salur Kazan (Kazak) Han'ın babası Ulaş Bey'in o baskında öldürülmüş olması ihtimalini artıran dikkat çekici bir başka ayrıntı ise kadim *Karaman-Ata kabristanlığı ve yer altı meşidi*'nin Mankışlak'ta, Kızıl-Kala'nın hemen yanı başında bulunması olduğu söylenebilir. Olasıdır ki, Ulaş Bey, Selçuklular'ın kuzeydeki sınırı Harezm'e bağlı Mankışlak-Kızıl Kala Uç Beyliği görevine atanmış, maiyetinde bulunan Müslüman Oğuzlar (Türkmenler)'dan oluşan bin atlı ile Mankışlak'a gitmiş ve açıklanan olayda ölmüştür. Salur-Karaman obasına mensup olup, Reşidüddin Oğuznamesi'nde adı açıklanmayan, ancak oğullarının Kazan Beğ, Karaman Beğ ve Kutluğ Beğ oldukları açıklanan Salur beyinin, Dede Korkut'ta ise Kazan Han'ın babası Ulaş Bey olarak adlandırıldığı görülmektedir. Karamanlar'ın atası olduğu anlaşılan bu kişinin adı, Topkapı Oğuznamesi'nde ise Selim olarak geçmektedir (Kemaloğlu, 2019: 85-88).

Muammer Kemaloğlu'na göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen tarihi olayların oluşum zamanında destan kahramanlarının içerisinde buldukları Oğuz coğrafyası, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğı Boy'da da olduğu gibi *Kazak Mahal*'dir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un üzerine oturtulmuş olduğu tarihi olayların oluşum zamanı ise Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğı Boy'un oluşum zamanından sonraki birkaç yıl, yani 1080'li yıllardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Mankışlak'ta, *Karaçuk* eteklerinde, yaklaşık olarak 1043-1048 yılları arasında çobanlık yapmakta iken çocukluk yıllarında olduğu anlaşılan *Karaçuk Çoban*, artık kırk yıla yakın bir zaman geçtiği için orta yaşın üzerine gelmiştir ve Beylerbeyi Salur Kazan Han, *Karaçuk Çoban*'ı, destanda aktarıldığı görülen olağanüstü gayreti ve kahramanlığından dolayı, *Emir-Abur* yapmayı planlamıştır (Kemaloğlu, 2019: 107-109).

Tuğba Akkoyun Koç'a göre, *Şecere-i Terakime*'de *İt-Becene* geçmektedir. Muhtemelen Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki *azgun kafir*, *İt-Beceneler*dir. Becene/Peçenekler başta Gök Tanrı inancına sahip olsalar da koyu Hristiyan Slavlarla temas ettikleri 10. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Peçenekler, ilk Hristiyan Türk boyu olduğu için metinde Müslüman Oğuzlara karşı kafir olarak anılmaları doğaldır. Kafirler baskın yaptığında *Karacuk Çoban*'ın onlara “*Lakırdı söyleme, mere itüm kafir! / İtümile bir yalakda yundum işen azgun kafir!*” şeklindeki hitabı da *İt-Becene* kimliğini doğrular niteliktedir (Akkoyun Koç, 2020: 52).

3) Alt Tabaka: Diğer Değerlendirmeler

Bazı tarihi kaynaklarda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'a dair izler vardır. *Şecere-i*

Terakime'ye göre, Salur Kazan'ın anası Çaçaklı tutsak edilmiş ve sonrasında Salur Kazan'ın babası Enkeş, Çaçaklı'yı geri almıştır:

“Ve yine Becene kabilesi de kendisinden töre ileri sürüp Salur halkı ile düşman olup vuruşurlardı. Beş altı nesle kadar bu iki boyun arasında düşmanlık var idi. Becene boyu Salur boyuna galip gelirdi. Onun için Salur boyu Becene halkına İt Becene derler. Becene ilinin Toymaduk adlı bir padişabı vardı. O ordu ile gelip Salur ilini vurup Salur Kazan Alp'in anası Çaçaklı'yı rehin alıp gitti. Üç yıldan sonra ketbüdası Enkeş'i çok mal ile gönderip Çaçaklı'yı geri aldı.” (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 57).

“Ve yine bir kitapta şöyle demişler ki: Salur ilinde bir kişi var idi. Enkeş adlı. Hatununun adı Çaçaklı, oğlunun adı Kazan. Salur Kazan Alp denen odur. O zamanda Becene ilinin bir padişabı var idi, Toymaduk adlı. O gelip Enkeş'in evini bastı, Çaçaklı'yı esir edip, alıp gitti. Üç yıldan sonra Enkeş mal verip onu geri aldı. Çaçaklı eve geldikten altı ay sonra bir erkek oğul doğurdu. Kazan Alp anasına bu oğlanı sen nereden aldın deyip ağaçla vurup başını yarıdı. Çaçaklı dedi: Düşman geldi kararıp / Kaçıp gittin bozarıp / Deveye binip ardından / Gidiyordum kabarıp / İt Becene izinden yetti / Devemin başını tutu / İçi kaynadı dışı kızardı / Üstüme binip oynadı / İhtiyarımı aldı / Bu oğlanı içime saldı dedi. O oğlanı İt Becene kavminden oldu diyip, adını İrek koydular. Türk içinde adet budur: İtin adını İrek, Sirek koymak. İrek'in bir oğlu var idi. Arıklı adlı. İçki Salur Arıklı'nın oğullarıdır diyorlar” (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 88).

Pertev Naili Boratav'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda, Şökli Melik'e bağlı kafirlerin Salur Kazan'ın evini yağmalayıp, oğlunu, ailesini tutsak alıp götürmeleri, *Şecere-i Terakime*'de Becene'lerin Salur boyuna baskın yapıp Kazan'ın anasını tutsak etmeleri hikâyesi ile benzerlik göstermektedir. *Şecere-i Terakime*'nin başka bir yerinde de Kazan'ın da Becene'lere tutsak gittiği kaydedilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda da Kazan'ın kafirler tarafından tutsak edildiğini anlatan bir boy vardır. *Şecere-i Terakime*'de Korkut Ata ağzından söylenmiş manzum bir parçada, Becene'lere karşı Kazan'ın savaşları anlatılmıştır. *Şecere-i Terakime*'nin bir yerinde kaydedilen, Kazan'ın anası Saçaklı'nın Becene'lere tutsak gitmesine dair başka bir fıkraya göre, Saçaklı'yı, Beceneler hanı Tuymaduk götürmüş; Saçaklı düşman yurdunda üç ay veya üç yıl kaldıktan sonra dönüşünde bir oğlan doğurmuş, Kazan da “*Bu oğlanı nereden aldın?*” diye anasının başını yarmış. Bu vesile ile, Saçaklı'nın ağzından, onun Becene'lerin beyi ile macerası Oğuz destanları üslubunda manzum bir parçada anlatılmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Kazan'ın kafirlere, tutsak götürdükleri anasını geri vermelerini söylediği zaman onların “*Senin ananı Yayhan Keşişoğlu'na vereceğiz, ondan bir oğlu olacak, o oğlanı sana karşı savaşa yollayacağız*” şeklindeki cevapları

Şecere-i Terakime'deki kısımla ilgili olabilir (Boratav, 1958: 39).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'a ayrılmış üç hikâyeden biri olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, kökü bakımından tarihidir (Gökyay, 1973: CLXXII). Ferruh Arsunar, Anadolu'da İlbeyli ve Barak Türkmenleri arasından derlenen, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Anadolu'da tespit edilmiş tek derlenen rivayeti olan *Yurt Değıştirme* ile ilgili olarak, bu hikâyenin, İlbeyli ve Barak Türkmenlerinin Orta Asya'da iken büyük göçe ait, o zamanlar olmuş vakalardan birinin hikâyesi olduğunu belirtmiştir (Arsunar, 1962: 153-155'ten aktaran Duymaz, 1997: 20). Haluk Köroğlu'na göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy eski devirlerde, Sirderya bölgesinde ortaya çıkmış ve Türkistan'ı konu edinmiştir (Konıratbayev, 2000: 153). Walter Ruben'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, İslamiyetten önceki çağların olaylarıyla ilgilidir (Ruben'den aktaran Öztürk, 2012: 256).

Şakir İbrayev'e göre, Salur Kazan ile ilgili hikâyelerde kompozisyon bakımından bir tutarsızlık vardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Kazan'ın oğlu Uruz, Oğuz beyleri ava giderken ülkeye göz kulak olmak için tek başına obada kalmış, yani Uruz, yiğit olmuş, olgunlaşmış bir er'dir. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da ise, Uruz, henüz olgunlaşmamış, genç bir çocuktur. Bu yüzden Kazan Bey, ona savaş ve avcılık sanatını öğretmek için onu ava götürmektedir. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da ise, Kazan Bey düşman eline tutsak düştüğünde, Uruz daha beşikteki çocuktur, daha sonra olgunlaşıp er olduğunda babasının durumunu öğrenip, onu kurtarmak için sefere çıkmaktadır. Aslında bu olayların yerleşimi tam tersine olmalıdır (İbrayev, 2000: 28).

Kamran Aliyev'e göre, Kazan Han ile Aruz Koca arasındaki tarihi bir çelişki, bir mücadele mevcut olup, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'dan çok önceleri, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da bu hissedilmektedir. Bu boyda Kazan Han, beylere ava çıkmayı teklif ettiğinde, Deli Dünder ve Kara Budak hiç tereddüt etmeden onun teklifini "*uygundur*" sözüyle onaylarken, Aruz Koca ise, Kazan Han'a yönelerek şöyle demiştir: "*Ağam Kazan, (...) sası dinli Gürcistan ağzında oturarsun, ordun üstüne kimi korsun?*" Kazan aydur: "*Üç yüz yigidilen oğlum Uruz menüm evim üstüne dursun*" (Gökyay, 2007: 39'dan aktaran Aliyev, 2018: 137). Aruz Koca, Uruz'u yetmiş bir yiğit, varis seviyesinde görürken, Aruz Koca'nın sorduğu sorunun cevabı Kazan Han'da net bir şekilde vardır. Böylece Kazan Han ile Aruz Koca arasında ilk sessiz çarpışma burada gerçekleşmiştir. Aruz Koca, Kazan Han'la ilgili boylardan; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı

Boy'da, boyun öncesinde ve sonunda diğer Oğuz beyleriyle birlikte düşmana karşı savaşmış, tam portresi ile tasvir edilmiş, hatta diğer beyler gibi “*Çal kılıcını, beyim Kazan, yetiştim*” demiş; Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, boyun sonundaki savaşta, önceki boyda olduğu konumda yer almayıp, sadece tek bir cümle ile geldiği belirtilmiş; Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da ise hiç görülmemiş; İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy'da ise Kazan'a karşı ayaklanmıştır. Aruz Koca ile Kazan Han'a ait bu kronoloji, her iki karakter arasındaki tarihi mücadele meselesine açıklık getirmiş olup, Aruz Koca ile Kazan Han arasındaki mücadelenin ikinci boydan başlayarak adım adım devam ettiği görülmektedir ki, bu durum, son boyda en yüksek seviyeye, zirve noktasına ulaşmıştır (Aliyev, 2018: 137-139).

Aslıhan Haznedaroğlu'na göre, 2019 yılında yeni keşfedilen *Günbed/Türkmen Sabra* el yazmasının 38-39. sayfalarında yer alan ve Kazan'ın ad kazandığını anlatan soylama, Kazan'ın destansı kişiliğini oluşturan temel çizgileri vermekte ve bir anlamda Kazan'ın hikâyesini özetlemektedir. “*Ben*” diliyle ilerleyen bu soylama, hem Dresden yazmasının 11. hikâyesi olan Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Kazan'ın kafirlere karşı kopuz çalıp söylediği şiirlerle, hem de *Topkapı Oğuznamesi*'nin 3. sayfasındaki Kazan konulu bölümle paralel anlatılar içermektedir. Bu anlatımların bir karşılığı da *Şecere-i Terakime*'deki manzum parçalardadır. Bu dört metindeki orta bir anlatı, *taş yuvarlanması* olayı olup, bu olay, Kazan'ı tarif eden önemli bir hikâyedir (Haznedaroğlu, 2020: 438). Aslıhan Haznedaroğlu'na göre, Faruk Sümer'in Dede Korkut Hikâyeleri'ni Oğuzlar ile Peçenekler arasındaki tarihi mücadelelerin destanı hatıraları olarak gören görüşünden yola çıkarak, *taş yuvarlama* olayının Peçeneklerle Salurlar arasında bir olay olması uzak bir olasılık değildir. Boylar arasındaki çekişmeler, iktidar mücadeleleri tarihsel bir kayıt olarak efsanelere, destanlara konu olmaktadır, milletlerin eski hatıraları edebi bir esere dönüşmektedir (Haznedaroğlu, 2020: 452).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Karacuk Çoban'ın, dağdan, aşağıdaki düşmana sapanla taş atması motifinin, Kazan da dahil olmak üzere birçok destan kahramanına atfedilen, birçok destanda görülen *dağdan taş yuvarlama* motifiyle ilgili olduğu belirtilmiş ve bu konu bir çalışmamızda incelenmiştir (Eyüboğlu, 2021: 170-172). *Dağdan taş yuvarlama* motifi bugün bir destan motifi olarak incelense de, geçmişte kimi zaman başvurulmuş bir savaş taktiğiydi. Örneğin; Bizanslı tarihçi İoannes Skylitzes (ö:1101'den sonra)'in *Sinopsis İstorion* adlı eserine göre, IX. Konstantin Monomakhos (1042-1055) döneminde, Dyrrakhium komutanı Anastasios

Logathete'nin oğlu Patrik Mikhael, askerlerle birlikte Triballoi ülkesine girmiş ve dik, dar, pürüzlü uçurum gibi yollardan yürümüştü. Yollar öylesine dardı ki, iki atlı yan yana gidemezdi. Patrik Mikhael, Sırbistan'ı ele geçirip iç bölgeleri yağmalamış, ovaları ateşe vermişti. Ancak Sırplar da dar yolları güçlendirerek bu patikayı geçip Romalıların (Bizanslıların) dönmesini beklemişlerdi. Yeterli yağmayı yapıp büyük miktarda ganimet ve tutsak alan Romalılar (Bizanslılar) geri dönerlerken, dar yolda tek sırada ilerlerken düşman tarafından saldırıya uğramışlar, yukarıdan taşlar, oklar ve her türlü şeyi fırlatarak, ayrıca büyük taşlar yuvarlayarak onları öldürmüşlerdi. Romalı (Bizanslı) askerlerin birazı orada vurularak diğerleri de kayalıklardan atlayarak ölmüşlerdi. Bundan dolayı aşağıdaki vadiler ve çukurlar cesetlerle dolmuştu ve takipçiler için patika vazifesi görmüştü. Yaklaşık on dört bin asker ve yedi komutan ölmüştü. Geri kalanlar ormanda çalılıklara ve dağdaki mağaralara saklanmışlardı (Özkul, 2013: 60).

Salur Kazan adı aslında bir unvan olup “*Salurlar'ın Kağanı*” demektir. Tarihi süreç içerisinde bu unvan bir kişi adı haline gelmiş, birçok Türk hükümdarının hatırası bu ad etrafında daireleşmiştir. Bu nedenle Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'daki Kazan ile Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki Kazan, hikâyelerdeki birbiriyle zıt durum ve çelişkilerden de anlaşılacağı üzere, iki ayrı *Kazan (Kağan)*'dirler. Bu Kazan'lardan en eskisi, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki Kazan olup, *Kaz* kökünden gelen adı da, tıpkı *Kazlık Koca* ve Afrasyab'ın kızı *Kaz* adları gibi, Milattan Önceki dönemlerin bir hatırası, bir kalıntısıdır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy ve İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy'daki Kazan ise Türgiş Devleti hükümdarı, Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)'in hatırasıdır (Eyüboğlu, 2019: 445).

Şecere-i Terakime'ye göre, Oğuz ilinde beylik kılan yedi kızdan biri Karmış Bay'ın kızı ve Mamış Bik'in karısı *Barçın Salur* idi ve onun kabri Sir suyunun yakasında olup halk arasında ünlüdür, Özbekler ona “*Barçının Kök Kaşanesi*” demektedir. *Şecere-i Terakime*'ye göre, Salur Kazan Alp'in anasının adı *Çaçaklı* idi (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 57, 96-97). 1303/1885-86 tarihli *Sarık Halkının Tarihi* adlı yazmada, Salur Kazan'ın babası Büke Pehlivan'ın babasının adı *Alfamış* olarak geçmektedir (Duymaz, 1997: 26). Yani destani rivayetlere göre, Alpamiş (Bamsı Beyrek), Salur Kazan'ın dedesi olarak gösterilmiştir; Mamış Bik'in karısı Barçın Salur ise Alpamiş'in hanımı Barçın, yani Dede Korkut Kitabı'ndaki Banu Çiçek'tir; Barçın'ın adı Barçın Salur olarak

geçmektedir ki, Salur Kazan ile aynı boydan, yani Salur boyundandır; Salur Kazan'ın annesi de *Çaçaklı/Çiçekli* olarak geçmektedir ki, böylece Barçın Salur, yani Banu Çiçek, Salur Kazan'dan birkaç kuşak önce yaşamış olup onun destani annesi (*Çaçaklı/Çiçekli*) haline gelmiştir (Eyüboğlu, 2019: 226-227).

Salur Kazan'ın Evi Yađmalandıđı Boy'un (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 66), sonunda yapılan savařta Ođuzlar, dűřmanları yenmiřlerdir. Bu savařta dűřman olarak řekli Melik, Kara Tekür Melik, Bođacuk Melik'in adı geçmektedir. Kazan Bey Ođlu Uruz Bey'in Tutsak Olduđu Boy'un (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 113) sonunda yapılan savařta da Ođuzlar, dűřmanları yenmiřlerdir. Bu savařta da dűřman adı olarak aynı isimler geçmektedir: řekli Melik, Kara Tűken Melik, Bođacık Melik. İki savařın anlatımı da neredeyse aynıdır. Destan anlatıcısının iki destan tasvirinde de aynı kiřileri saymasından anlařıldıđına göre, řekli Melik, Kara Tűken Melik, Bođacık Melik gibi dűřmanlar Ođuzların hafızalarında silinmez izler bırakmıř kiřilerdir. Ayrıca bu iki destan ve destandaki savař, alt tabakasında aynı hatıraları barındırıyor olabilir. Yani aynı destan varyantlařarak iki farklı destana dűnűřműř olabilir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın on bin koyunu olduğu söylenmiştir: "*Kaşanın Kapulu (Kara) Dervendde on bin koyunu vardır*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 51). Bu sayı tarihi gerçeğe uygundur: 10. yűzyılda Ođuzlar'ı ziyaret eden İbn Fadlan, Ođuzlar'ın zengin olduğunu, aralarında 100.000 koyun ve 10.000 bineğe sahip olanları gördűđünü söylemiştir (Sűmer, 1972: 392). Bu bakımdan Salur Kazan'ın on bin koyununun olması oldukça akla yatkındır.

Dede Korkut Destanları'nı anlatanlar ozanlardır. Ozanlar tarihin derinliklerinde kutsal bilinen kopuzları ile Kamlar/şamanlar ile yakın ilişkili olmuşlardır. Destanları anlatan Korkut, ozanlığının yanında aynı zamanda Kam/şaman'dır. Bunların da etkisiyle Dede Korkut'taki birçok kahramanın şamanistik yönleri belirgindir. Sadece Deli Dumrul değil, Dede Korkut'ta başka kahramanların da bu yönleri dikkat çekicidir (Eyübođlu, 2022: 74). Örneđin; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, olacak gelişmeleri önceden rűyasında gören, bu rűyayı kendisi yorumlayarak önlem alan Karacuk Çoban'ın mistik yönü oldukça güçlü olup, Karacuk Çoban'ın bu mistik yönü, eski Türk kamlarını/şamanlarını anımsatmaktadır (Eyübođlu, 2021: 152). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan, olacakları öncesinde rűyasında görműř, sonrasında yurt, su, kurt, köpek ile haberleşmiştir ki, bütün bunlar da Salur Kazan'ın şamanistik yönünün bir

yansımasıdır.

Tarihi süreç içerisinde toplumda yaşanan değişimler destanları da etkilemiş, destanların alt tabakası ile üst tabakası arasında bazı çelişkiler ortaya çıkmış, bu değişimler tiplere de yansımıştır (Eyüboğlu, 2021b: 90). Salur Kazan'la ilgili destanlarda görülen, yeri geldikçe temas ettiğimiz, bazı değişimler ve çelişkiler buna örnektir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un *Salur Gazan* adlı Türkmenistan varyantının olması, ayrıca Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın, Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir:

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Türkmenistan'da *Salur Gazan* adlı bir varyantı vardır (Erdem, 1998: 72-73; Erdem, 2005: 161). Ali Duymaz'a göre, *Şecere-i Terakime*'de Becene başbuğu Toymaduk'un Kazan'ın babası Enkeş'in ordasını basıp karısı Çaçaklı'yı tutsak alması ve Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un benzeri bir olay da *Salur Gazan ve İtemcek* adını taşıyan bir sözlü Türkmen rivayetinde yer almaktadır. Burada da Salur Gazan hac yolundayken obası ve evi, İtemcek tarafından basılmış ve talan edilmiştir. Kazan da öç almak için bir ihtiyarın tavsiyesiyle İtemcek'in üzerine gitmiştir. Bu savaş, Koblandı ve Ak Köbek gibi Kıpçak destanlarında, Nogay-Kazaklarla Oğuz-Kıpçaklar, Karamanlarla Kalmaklar veya Kazaklarla Kızılbaşlar arasında meydana gelmektedir ki, bu nedenle bu savaşın Oğuzlarla Kıpçaklar arasında meydana geldiği söylenebilir (Duymaz, 1996: 56-57).

Naciye Yıldız'a göre, Türkmen varyantında, Nurmırat Esenmuradov tarafından Marı'da derlenmiş olan, Teke boyundan, Marı'nın Wekilbazar ilçesine bağlı Mülküyusup köyünde yaşayan Hoşala Mergen'den derlenen *Salur Gazan ve İtemjek Hikâyesi* başlığını taşıyan hikâyede, Salur Gazan'ın evini yağmalayan düşman İtemjek, Amuderya'nın ortasında yaşamaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda ise Salur Kazan'ın evini yağmalayan Şökli Melik'tir. Naciye Yıldız, *Salur Gazan ve İtemjek Hikâyesi*'nde, Salur Gazan'ın evini yağmalayan düşmanı İtemjek'in adının, İt Becene isminin Türkmen Türkçesinde değişikliğe uğramış şekli veya İt Becenelerin lideri olmasının mümkün olup olmadığını sorgulamış, bu durumda hikâyelerin 10. yüzyılda Türkistan civarında yaşanan olayları dile getirdiğinin düşünölebileceğini belirtmiştir (Yıldız, 2000: 364-365).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un *Salur Gazan*, *Salur Gazan ve İtemcek* adını taşıyan

sözlü Türkmen rivayetlerinin olması, bu boyun diğer Dede Korkut boyları gibi Orta Asya'da ortaya çıktığını göstermektedir.

Türkmen varyantında Salur Kazan hakkında çok sayıda rivayet vardır: *Salar Gazan Baba*'da (Erdem, 1998: 528-529), Salır Gazan Baba, İran ile düşmanmış. Bir gün kırk atlısıyla ava gitmiş, bunun üzerine İran padişahı sekiz bin asker ile Salır Gazan Baba'nın yurduna saldırıp yaşlı anasını kaçırmış. Salır Gazan Baba'nın bir çoban kardeşi varmış, malını dağda taşda saklıyormuş ki, İran padişahının sekiz bin askeriyle çarpışmış, sapanla dağın taşlarını düşmana atmış, taşın tükenmesiyle de sapanla koyunları atmış. Salır Gazan Baba'ya bu olanlar ayan olmuş, önce kendisi gidip görmüş, daha sonra da kırk yiğidi ile İran'ın üstüne gidip düşmanı yenmiş, malını mülkünü kurtarmış. Bu rivayet açık bir şekilde Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un bir varyantı olup, düşman taraf İran olarak mahallileşmiştir (Eyüboğlu, 2019: 416).

Dede Korkut'taki Karacuk Çoban adlı çalışmamızda bu rivayetle ilgili başka tespitlerimiz de dile getirilmiştir: Bu rivayet Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un günümüzde yaşayan bir varyantıdır. Burada düşman taraf İran olarak mahallileşmiştir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Derbent (Demirkapı) de zaten tarihi Turan-İran sınırında, Amu Derya yakınlarındadır. Bu bakımdan olayların geçtiği coğrafya birbiriyle uyumludur. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki Karacuk Çoban, bu rivayette Salır Gazan Baba'nın çoban kardeşi olarak geçmektedir. Yani bu rivayete göre Salır Gazan Baba ve Çoban (Karacuk Çoban) kardeşlerdir. Bu rivayette Karacuk Çoban'ın Salur Kazan'ın kardeşi haline geldiği, böylece artık bir başkahraman olmak için soylu olma şartına da ihtiyacı kalmadığı görülmektedir. Dikkat çekicidir ki, Türkmen varyantında, Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın kardeşi olan Kara Güne'de görünmemektedir. Belki de bu durum Karacuk Çoban ile Kara Güne arasında bir ilişki olduğunu akla getirebilir. Karacuk Çoban'ı Orta Asya'ya bağlayan unsurlardan biri olan bu rivayette Karacuk adının unutulmuş olduğu ancak bir çoban olduğunun hala hatırlandığı görülmektedir. Düşman kuvvetlerinin sayısı ise rivayette sekiz bin asker olarak geçmektedir. Yalnız bu rivayette Dede Korkut'taki Karacuk Çoban'ın kardeşlerinden bahsedilmemiştir. Böylece Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un, rivayet biçiminde dahi olsa, Orta Asya'da bugün de yaşamakta olduğu, Karacuk Çoban'ın hatıralarının da, Çoban adıyla da olsa, Orta Asya'da bugün de yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 2021: 169).

Salar Gazanın İtemceği Öldürüşü'nde (Erdem, 1998: 547-549), Salır Gazan, Kabe'ye gitmiş.

Evine döndüğünde karısının ağladığını görmüş, İtemcek'in evini bastığını öğrenmiş. Bunun üzerine İtemcek'in mekanına doğru yola çıkmış, yolda bir yaşlıdan Amıderya'nın ortasında yaşayan İtemcek'in yerini öğrenmiş. İtemcek ise Salır Gazan'ın geleceğini öğrenince üç ayaklı demir aleti karşısına koymuş, cadılık bildiği için de suyu dondurmuş, ancak Salır Gazan, İtemcek'i öldürmüş (Eyüboğlu, 2019: 417-418).

Salahaddin Bekki'ye göre, savunmasız kalan yurdun düşman istilasına uğraması ve yağmalanması, *Maaday-Kara Destanı*'nda da görülmektedir. Kendisi yiğitleriyle avda iken ili, obası yağmalanıp anası, karısı ve oğlu tutsak edilen Salur Kazan'ın yurduna döndüğünde karşılaştığı manzara, Maaday-Kara'nın yağmalanan yurdunun görüntüsüyle aynıdır (Bekki, 2016: 278).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen birçok yer adı bu boyun tarihini Oğuzlar'ın Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden çok daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe götürmektedir:

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Ala Dağ*'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 17). Aladağlar, Orta Asya'da Tanrı Dağları'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır. Tanrı Dağları'nın kuzey ve batı kolunda yer alırlar. Bu bölgede Aladağlar adını taşıyan ve Tanrı Dağları'nın bir bölümünü oluşturan birçok dağ sırası vardır. Dede Korkut'ta geçen *Ala Dağ*, Orta Asya'da bugün de aynı adı taşıyan dağlardır. *Ala Dağ* ifadesinden tarihi olarak bugünkü Kazakistan-Kırgızistan sınırları boyunca uzanan ve Karadağlar ile kesişen *Talas* ve *Kırgız Aladağları* (ve *İli Aladağları* ile *Yedisu (Cunğar) Aladağları*) kastedilmiştir. Bu bölge tarih boyunca Saka, Kanglı, Usun, Batı Hun, Batı Göktürk ve Türgişlerin merkez bölgelerinden biri olmuştur.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Amıt Suyu*'nun adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 16). *Camin't-Tevarih*'de, Oğuz Han'ın Gur, Garcistan, Gazne, Zabil ve Kabil'e kadar olan yerleri ele geçirdiği, bu fetih sırasında *Amuy* ırmağından geçildiği belirtilmiştir. Oğuz Han, yurduna dönüşü sırasında *Amuye* Irmağı'ndan geçmiş, Semerkand'a doğru akan büyük bir ırmağ üzerindeki İlik vilayetini de geçerek Buhara sınırındaki Yalguz Ağaç'a gelmişti (Togan, 1982: 22, 47). *Şecere-i Terakime*'ye göre, Oğuz Han, Talaş'tan Horasan'a giderken, *Amu suyu*'ndan geçmişti (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 39). Oğuznamelerde de geçen *Amuy/Amuye/Amu* Irmağı, Dede Korkut'ta geçen *Amıt Suyu* olup, eski bir destan geleneğinden gelmektedir ve Orta Asya'da bulunan günümüzdeki adıyla *Amu Derya*'dır (Eyüboğlu, 2019: 429-430).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Barasarun Bayburd Hisarı* (Gökyay, 1973: 16) ve *Parasarun Bayburd Hisarı* (Gökyay, 1973: 28) olarak geçen yer adı Orta Asya'dadır. Türkler'in Anadolu'ya geldikleri büyük Oğuz-Selçuklu göçü ve sonrasında Bayburt Kalesi hep Türkler'in hakimiyetinde kalmıştır. Oysaki Dede Korkut'ta Bayburt Kalesi, bir düşman kalesi olarak geçmektedir. Bu çelişkili durum Dede Korkut'ta adı geçen Bayburt Kalesi'nin aslında bu kale olmadığını, isim benzerliğinden dolayı bu şekilde mahallileştğini, destanda adı geçen kalenin prototipinin tarihi köklerinin Orta Asya ile ilgili olduğunu göstermektedir. Dede Korkut Kitabı'nda, Beyrek için "*Parasarun Bayburt hisarından, parlayıp, uçan*" denilirken, Topkapı Sarayı'ndaki daha eski şeklini yansıtan Oğuzname'de (Ögel, 1994: 115) ise, Beg Beyrek için "*Ban hisarından parlayıp uçan*" denilmektedir. Yani, Dede Korkut Kitabı'ndaki *Bayburt Hisarı*, Topkapı Sarayı'ndaki Oğuzname'de *Ban Hisarı* olarak geçmektedir ki, bu yer adının eski şeklinin bir yansıması olmalıdır.

Burada adı geçen *Parasar/Porasan* sözcüğü, "*Pars (Bars) Han*", yani "*Pars (Fars) Hanı*" demektir ve İran hükümdarı kastedilmektedir. Bilindiği gibi eski Türkçe'de "f" harfi bulunmuyordu ki, bu nedenle de "*Fars*"a "*Pars*" denilmiştir. Orta Asya'daki Gök-Türkler ile İran'daki Sasaniler arasındaki ilişkilerin tarihi bir yansımasıdır (Eyüboğlu, 2019: 386). Dolayısıyla *Fars (Pars) Hanı*'nın bu kalesi de eski İran topraklarında, özellikle Orta Asya'ya yakın *Horasan* civarında olmalıdır. Bilindiği gibi, sonraki dönemlerde *Horasan* adı, Batı Türkistan'ın Arap yönetiminde olan bölgesini ifade etmek için genel bir ad olarak kullanılmıştı. İlginçtir ki, *Parasar* sözcüğü ile İran'daki *Horasan* arasında da büyük bir benzerlik vardır ki, eski Türkçe'de "b" harfi de olmadığı için, *Horasan*, *Parasar*'a dönüşmüş de olabilir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Kapular Dervendi* ve *Demirkapı Dervendi*'nin adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 17, 27). Türk Tarihinde çok sayıda yer *Demirkapı/Derbent* olarak bilinmektedir. Bu yerler özellikle de çeşitli Türk devletlerinin diğer kavimlerle sınır bölgelerini oluşturuyordu. Milattan Önceki dönemlerden başlayarak, İskit/Sakalar, Hunlar, Kargıllar, Göktürkler, Batı Göktürkleri, Türgişler, Hazarlar, Oğuzlar gibi çok sayıda Türk boy ve devletleri, bu *Demirkapı*'ları aşmak için akınlar düzenlerlerdi ki, bütün bu hatıralar destanlara ve Dede Korkut'a yansımıştır. Bu *Demirkapı*'lardan ikisi çok ünlüdür ve Dede Korkut'ta adı geçen *Demirkapı*'lar bunlardır: 1) Orta Asya'daki (Amu Derya) *Demirkapı*. İlki ve en önemlisi, günümüzde Özbekistan'ın en güneyinde, Afganistan ve Tacikistan sınırlarının kesişim yerinde,

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

Amu Derya'nın kıyısına yakın bir yerde yer alan *Demirkapı*'dır. 2) Hazar Denizi'nin batısındaki (Kafkasya) *Demirkapı*: Hazar Denizi'nin batısında, Azerbaycan'ın kuzeyinde, bugünkü Rusya'ya bağlı Dağıstan'da yer alan Derbent'tir.

Tarihi kaynaklarda Demirkapı hakkındaki bilgiler çoktur. Burada bir iki örnek vereceğiz: *Kül Tigin Yazıtı*'nda Bilge Kağan, birçok yerde *Demirkapı*'dan bahsetmiştir ki, *Demirkapı*'nın Türkler için önemini ortaya koymaktadır: *Kül Tigin Yazıtı*'nda, Bilge Kağan, şöyle demektedir: “*Kurğaru Yençü Üğ(üz) keçe Temir Kapıgka teği süledim*” (*Batıda İnci (Sır Derya) ırmağı(nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim*) (Kül Tigin Yazıtı, G3-G4; Tekin, 1998: 34-35). *Kül Tigin Yazıtı*'nda, Bilge Kağan, şöyle demektedir: “*Soğdak bodun iteyin tiyin Yinçü üğüzüğ keçe Temir Kapıgka teği süledimiz*” (*Soğdak halkımı düzene sokayım diye İnci (Sır Derya) ırmağını geçerek Demir Kapı'ya kadar sefer ettik*) (Kül Tigin Yazıtı, D39; Tekin, 1998: 48-49).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Gürcistan*'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 16). Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Gürcistan*'ın adı geçerken, Türkmen varyantındaki Bamsım Birek Boyu'nda ise bu yer adı yoktur. Dede Korkut Kitabı'nda Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda gelen haraç *Gürcistan*'dan iken, Türkmen varyantındaki Imra Boyu'nda ise bundan söz edilmez, güneybatı sınırının rahat olmadığı belirtilir (Erdem, 1998: 280, 292). Burada aslında Dede Korkut'un tarihi ile ilgili dikkat çekici bir ayrıntı vardır; Orta Asya'da, Göktürk-Türgiş döneminde, güneybatı sınırında *Demirkapı* ve *Gur*, *Garcistan* bölgeleri bulunuyordu ki, Dede Korkut Hikâyeleri'nin Orta Asya'da ortaya çıktığının bir yansımasıdır. *Orhun Yazıtları*'nda ve Dede Korkut'ta adı geçen ünlü *Demirkapı*, tarihi *Garcistan* bölgesindedir. Orta Asya'daki tarihi *Gur*, *Garcistan* bölgelerinin adı Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında mahallileşerek Dede Korkut Kitabı'na *Gürcistan* olarak yansımıştır.

Gur ve *Garcistan*, Orta Asya'da yer alan önemli tarihi bölgelerdir: İbn Hurdazbih (ö:912-913)'in *El-Mesalik ve'l-Memalik* (y:885-886) adlı eserine göre, Belh-Yukarı Toharistan Yolu bölgesindeki, *Garşistan*'ın haracı 100.000 dirhemdi, koyundan 2.000 baştı (İbn Hurdazbih, 2008: 43). Eserin *Horasan'da ve Doğu'da Kullanılan Hükümdar Lakapları* bölümünde, *Garşistan* meliklerine *Berazbende* dendiği belirtilmiştir (İbn Hurdazbih, 2008: 45). *Hudud El-Alem* (y:982)'e göre, *Horasan* ülkesinde, Cüzcanan, doğusunda Belh'e ve Toharistan'a uzanıyordu, Bamiyan'a kadar iniyordu. Güneyinde *Gur* ve *Bust*'e uzanıyordu. Batısında *Garcistan* ve oranın merkezi *Bashin*'den aşağı *Merv*'e kadar uzanıyordu. Kuzeyinde *Ceyhun* bulunuyordu. Buranın hükümdarı

Afridhün'ün soyundan geliyordu. Bu hükümdara Horasan'da *Cüzcücanan Meliki* deniyordu. *Garcistan* ve *Gur* sınırları içindeki bütün liderler bu hükümdara bağlıydı. Horasan ülkesinde yer alan *Garcistan*'ın en önemli kenti Buşin'di. Buranın liderine *şar* deniyordu. Birçok tahıl üretiliyordu, arazileri boldu ve zengindi. Dağlık bir bölgeydi. Sakinleri barışçıl ve iyi kalpliydi. Halkı çoban ve çiftçiydi (Orhan, 2007: 87-88). *Gur* adı Herat'ın doğu ve güneydoğusunda ve *Garcistan* ile Guzman'ın güneyindeki dağlık bölgeye verilmiştir (Barthold, 1990: 360). *Garcistan*'ın dağ eteğini kapsayan *Demir Kapı* aşağı Toharistan bölgesinde yer almaktadır (Gibb, 2005: 23'ten aktaran Dadan, 2006: 31-32). Harizmşah Devleti'nin kurucusu Harizmşah Atsız'ın büyük babası Anuş-tegin Garca (Garça), Selçuklu emirlerinden Bilge-tegin'in (Bilge Beg) kölesiydi. Bilge-tegin onu *Garcistan*'dan satın aldığı için kendisine bu lakap verilmişti (Barthold, 1990: 345). 14. yüzyılda yazılan *Camiu't-Tevarih*'de Karluklar, *Garcistan* ve Hindu Kuş Dağları çevresinde yaşar bir halde gösterilmiştir (Sümer, 1959: 368). Şehname'deki Türk kahramanı Afrasiyab'ın, yani Türkçe adıyla Alp Er Tunga'nın, İran ve Hint fütuhâtı sırasında karargahı Orta Asya'da, bugünkü Afganistan'ın ortasında yer alan *Gurçestan*'da idi (Togan, 1982: 125-127). *Camiu't-Tevarih*'de, Oğuz Han'ın Türkistan'daki *Gur*, *Garcistan* ve o tarafları ele geçirdiğinden, Oğuz'un askerlerinin bütün *Gur* vilayetini, *Garcistan*'ı, Gazne, Zabil ve Kabil'e kadar il yapıp ele geçirdiklerinden bahsedilmiştir. Dünyanın birçok yerini ele geçiren Oğuz Han, ülkesine dönerken çabuk gitmek için *Gur* ve *Garcistan* yoluyla hareket etmişti (Togan, 1982: 22, 47). *Şecere-i Terakime*'ye göre, Oğuz Han, Belh'i aldıktan sonra, *Gur*'u da almıştı. *Gur*'da çok kar yağmıştı. Oğuz Han, burada Karlık'a ad koymuştu. *Gur* şehri Belh'e bağlıydı (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 34-36). *Oğuznamelerde* ayrıntılı olarak geçen, Oğuz Han'la ilişkilendirilen, *Oğuzname* geleneğinde önemli bir yeri olduğu ve Oğuzların hatıralarında önemli bir yer tuttuğu anlaşılan *Gur*'un, *Garcistan*'ın, Oğuz Han'ın fetih güzergahından ve adları *Garcistan* ile birlikte geçen, *Gur*, Gazne, Zabil ve Kabil yer adlarından, Orta Asya'da tarihi *Garcistan* bölgesinde olduğu açıkça görülmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı *Gürcistan* olarak geçen yer, Batı Göktürk-Türgişlerin Farsi kavimlerle sınırını teşkil eden Orta Asya'daki tarihi *Garcistan* bölgesi olup, ünlü *Demirkapı* da bu bölgeye çok yakında yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* adının geçtiği üç boy; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Milattan Önceki dönemlerde Türklerin bu bölgeye yaptıkları akınların hatıralarından kalıntılar da taşımakla birlikte, Göktürklerin-Türgişlerin tarihi *Garcistan* ve *Demirkapı* bölgelerine yaptıkları akınların hatıralarını taşımaktadır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy da dahil olmak üzere Dede Korkut Kitabı'nda *Kara Dağın/Kara Dağlar*'ın adı on bir boyda geçmektedir (Gökyay, 1973: 236). Dede Korkut Kitabı'nda (Gökyay, 1973: 335) bu dağların adı, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Karacuk* olarak da geçmektedir. Dede Korkut'ta adı geçen *Karadağ/Karacuk*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'da, Sir Derya boylarında uzanan *Karadağlar (Karataş)*'dir: Kaşgarlı Mahmud'un Oğuz kenti olarak belirttiği *Karacuk*, esere göre hem Fârâb kentinin hem de Oğuz ülkesinin adıydı (Sümer, 1972: 34, 38). Aybek ed-Devadari (ö:1336), 1310 yılında tamamladığı, içerisinde *Ulu Han Ata Bitiği*'nin özetini verdiği *Dünerü't-Tican ve Gurerü Tevarihü'z-Zaman* adlı eserinde Türkler arasındaki *Kara Dağ* hakkındaki birçok rivayeti aktarmıştır. Buna göre Türklerin atası Ulu Ay Ata ve Ulu Ay Ana, Ulu *Kara Dağ*'daki büyük bir mağarada yaşam bulmuş ve onlardan zamanla Türkler türemiştir (Demir, 2017: 73-89). Timur'un zafernamelelerinde bu dağın adı geçmektedir. Bu kayıda göre *Karacuk*, engin bozkıra hakim bir mevkideydi ve bozkır oradan gözetleniyordu. Timur ikinci defa Toktamış üzerine giderken buradan geçmişti. *Şecere-i Terakime*'deki Türkmen rivayetleri arasında Oğuzların yurdu olarak *Kazgurd* ile birlikte *Karacuk*'tan bahsedilmiştir (Sümer, 1972: 35). Günümüzde Kazakistan'da Sir Derya Irmağı'na paralel bir şekilde uzanan *Kara Tav* sıradağları Dede Korkut'taki "*karşı yatan Kara dağ*" yahut *Karacuk Dağ*'dır (Togan'dan aktaran Gökyay, 1973: CIII-CIV). Dede Korkut'ta geçen *Karacuk* adı ile Oğuzlar'ın Sir-Derya boylarındaki ünlü sıradağları kastedilmiştir (Sümer, 1972: 384). Kazakistan'da Sir Derya'ya paralel bir şekilde uzanan *Karataş/Karadağlar*, Dede Korkut'taki ünlü *Kara Dağlar/Karacuk*'dur (Eyüboğlu, 2019: 430). Dede Korkut'taki Karacuk Çoban'ın adındaki *Karacuk*, Orta Asya'da Sir Derya boyunca uzanan Oğuzların ünlü Karadağlar'ı ile ilgilidir. Karadağlar'ın bulunduğu Sir Derya bölgesi, Korkut efsanelerinde dünyanın merkezi olarak geçmektedir. Karadağlar, eski Türklerin Ulu Han Ata Bitiği kitabında ilk insanların, Türklerin atalarının ortaya çıktığı bölge olarak geçmektedir. Karadağlar/Karacuk bölgesinin Oğuzların/Türklerin hatıralarında önemli bir yeri vardır (Eyüboğlu, 2021: 139). Dede Korkut'ta on bir boyda adı geçen *Karadağ/Karacuk*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'da, Sir Derya boylarında uzanan ünlü *Karadağlar (Karataş)*'dir.

Salur Kazan ile ilgili boylar olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da *Kara Dere*'nin adı geçmektedir (Gökyay, 1973: 336). *Kara Dere* adı birçok yerde görülebilecek türden bir yer adıdır. Ancak bu yer adının Orta Asya'daki Sir Derya

ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Sir Derya nehri (Muhammedcanov, 2009: 272), Tanrı dağlarından kaynağını alan Narinderya ve *Karaderya* nehirlerinin birleşmesiyle meydana gelmektedir. Sir Derya'yı oluşturan iki büyük koldan biri olan *Karaderya*, Dede Korkut'taki *Kara Dere* olabilir.

4) Üst Tabaka

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un en üst tabakası ise sonraki dönemlerle ilgilidir.

Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Barthold, 2004: 17), Wilhelm Radloff (Radloff, 1956: 3; Radloff, 2012: 15), Yusuf Ziya Yörükkan (Yörükkan, 2014: 11), Abdülkadir İnan (İnan, 1976: 8; İnan, 1986: 1), Jean Paul Roux (Roux, 2011: 116-117), Peter Benjamin Golden (Golden, 2012: 21), Yaşar Çoruhlu (Çoruhlu, 2015: 17), Fuzuli Bayat (Bayat, 2006: 21) gibi çok sayıda önde gelen araştırmacı, eski Türklerin din ve inanışlarını *Şamanizm (Kamlık/Şamanlık)* olarak nitelendirmişlerdir. Eski Türkler *Kamlık/Şamanizm* inanışlarına, kültür ve medeniyetine sahiptiler.

Eski Türklerin ve en eski atalarının; yaşadıkları coğrafyanın ve yaşamın bir ürünü olarak ortaya çıkan; tarihin derinliklerine ve eski çağlara uzanan; Natürizm, Animizm ve Totemizm ile harmanlanmış; atalar, gök, yer, dağ, ağaç, su, ateş vb. kültürlerinin önemli bir yer tuttuğu; büyü, kehanet, fal vb. unsurların yer aldığı; tanrılar panteonunun bulunduğu; binlerce yıllık bir geçmişe sahip; Kamlık/Şamanizm inanışlarından, kültür ve medeniyetinden; aralarında ortaklıklar olmakla birlikte çok sayıda farklılığın olduğu; farklı bir coğrafya ve yaşamın ürünü olan; İslam inanışlarına, kültür ve medeniyetine geçişleri ve bu süreçte yaşanan bazı değişimler ve dönüşümler, bunların insan yaşamına, inanışlarına, anlatılara ve tiplere etkileri; eski Türklerin yüzyıllar boyu süren ve hatta günümüzde bile devam eden, kimi zaman sancılı kimi zaman daha kolay gerçekleşen, tarihte ve günümüzdeki Türk toplumlarında farklı oranlarda ve etkilerde gerçekleşen, iki farklı kültür ve medeniyet arasındaki bu dönüşüm süreci, bütün Dede Korkut Boyları'nın üst tabakasının şekillenmesinde etkili olmuştur (Eyüboğlu, 2022: 77).

Sonuç

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: *Alt Tabaka* ve *Üst Tabaka*. *Alt Tabaka Göktürk-Türgiş Tabakası, Oğuz Tabakası*'ndan oluşmaktadır. Ancak diğer birçok Dede Korkut boyu gibi, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da da *En Eski Devirler Tabakası* ve *İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası*

bulunabilir. Boyda buna işaret eden bazı unsurlar vardır ve *Kazan* adının çok eski bir kökten geldiğini de dikkate almak gerekir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un önemli bir tarihi tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakası Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un önemli bir tarihi tabakası ve *Şecere-i Terakime*'ye yansıyan rivayetleri *Eski Türk Yazıtları*'nda da geçen 698 yılındaki Bolçu Savaşı ile ilgilidir. Üç büyük Türk yazıtında Bolçu savaşına bazı ayrıntılarıyla yer verilmesi, bu savaşın Türk tarihindeki önemini de yansıtmaktadır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'daki bazı olaylar ve bölümler birbirine karışmış olabilir. İki destanda da buna işaret eden bazı yerler vardır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Oğuz tabakasında; Oğuz etnikleşmesi gerçekleşmiş, Oğuz Eli, Oğuzlar vb. unsurlar yaygınlık kazanmış, destanın bu varyantı Oğuzlar arasında yayılmıştır. Bu Oğuz etnikleşmesiyle birlikte anlatı bir Oğuz destanı haline gelmiştir. Özellikle Batı Göktürk/On-ok/Türgişler'den zamanla Sir Derya Oğuzları'nın ortaya çıkmasıyla birlikte Oğuzlar, atalarından gelen türlü anlatıları miras olarak almışlar ve bu anlatıları Oğuz etnik adıyla yaygınlaştırmışlardır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un *Salur Gazan* adlı Türkmenistan varyantının ve rivayetlerinin olması, boyda geçen birçok yer adı ve boyun Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un en üst tabakası ise sonraki dönemlerle ilgilidir.

KAYNAKÇA

Abdulla, K. (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul:

Ötüken Neşriyat.

Akkoyun Koç, T. (2020). *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Aliyev, K. (2018). *Açık Kitap: Dede Korkut*. Akt. Rabia Işık. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aydın, E. (2016). *Eski Türk Yer Adları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Bang, W. ve Rahmeti, G. R. (2012). *Oğuz Kağan Destanı*. Haz. Nurer Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi -Dersleri-*. Ankara: Çağlar Yayınları.

Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, F. (2016). *Mitten Tarihe, Sözcükten Yazmaya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bekki, S. (2016). Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihi-Genetik Bağ, III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 275-284.

Boratav, P. N. (1958). Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.

Çoruhlu, Y. (2015). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Dadan, A. (2006). *Taberî Tarihindeki Türklerle İlgili Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Hz. Peygamber Döneminden Emevîler'in Sonuna Kadar)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Demir, N. (2017). *Ulu Han Ata Bitiği - Türklerin En Eski Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Duymaz, A. (1996). Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alprı: Salur Kazan, *Millî Folklor*, S. 31-32, s. 49-59.

- Duymaz, A. (1997). *Bir Destan Kabramanı Salur Kazan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ebülgazi Bahadır Han (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sabra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (1994). Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler, I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 69-89.
- Ercilasun, A. B. (2000). Dede Korkut'taki Olayların Zamanı, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.
- Ercilasun, A. B. (2002). Salur Kazan Kimdir?, *Millî Folklor*, S. 56, s. 22-33.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2015). Oğuz Adının Etimolojisi, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 15-20.
- Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, M. (2005). Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (Aralık 2005), s. 158-188.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

- Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2021). Dede Korkut'taki Karacuk Çoban. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 134-179.
- Eyüboğlu, D. C. (2021b). Dede Korkut'taki Boğazca Fatma. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 90-116.
- Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Deli Dumrul. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 64-86.
- Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Kara Budak Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (19), 213-240.
- Golden, P. B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müşteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gömeç, S. (2007). Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler, *Turkish Studies*, Volume 2/4, s. 1283-1296.
- Gönen, H. Ç. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Devlet Dışı Siyasallık*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haznedaroğlu, A. (2020). Salur Kazan Ve Yuvarlanan Taş Anlatısı Hakkında, *Journal of Old Turkic Studies*, C. 4, S. 2, s. 437-468.
- İbn Hurdazbih (2008). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. Çev. Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi.
- İbrayev, Ş. (2000). Ebedî Miras, akt. Nurettin Aksu, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 15-43.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Jirmunskiy, V. M. (1961). Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler, çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, XXV/99, s. 471-483.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kakhniashvili, G. ve Özel, H. (2016). Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?, III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1111-1115.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Konıratbayev, A. (2000). Korkut Ata Hakkında, akt. Dinara Düyseyeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ligeti, L. (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. Çev. Sadrettin Karatay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muhammedcanov, A. (2009). “Siriderya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 37, s. 272.
- Orhan (Kurulay), S. (2007). *Hudûd el-Âlem’e Göre 10. Asırda Türk Boyları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 1. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B. (1994). Dede Korkut Kitabı’nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma), I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 113-128.
- Özkul, Ü. (2013). *Bizans Tarih Yazarlarından İoannes Skylitzes’in, Sinopsis İstorion Adlı Eserinde Türkler (1025-1057)*. Yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya’dan II (Aus Sibirien)*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Radloff, W. (2012). Şamanlık, *Türklük ve Şamanlık*, edit. Ö. Andaç Uğurlu, çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi. s. 13-103.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

- Roux, J.-P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Salman, H. (1998). *Türgişler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Salman, H. (2002). *Türgişler, Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 412-420.
- Sümer, F. (1959). Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyette Eserler, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, F. (2007). Oğuzlar, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 33, s. 325-330.
- Şarman Korkutan, S. (2016). Dede Korkut Destanı'nın Türk Sanatı İle İlişkisi Açısından İncelenmesi, III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) *Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1277-1292.
- Taşagıl, A. (2013). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Taşagıl, A. (2015). Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 21-30.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları / Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tablili*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tural, S. (2000). Korkut Dede/Ata'yı Kavramak Yolunda, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. XIII-XXXVI.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

Üstünova, K. (2008). Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler, *Turkish Studies*, Volume 3/1, s. 138-144.

Yatsenko, S. A. (2011). Çin Sanatında Erken Dönem Türk Erkeğinin Giyim-Kuşamı 6. yy'ın İkinci Yarısı-8. yy'ın İlk Yarısı (Ötekilerin İmajları) - II, çev. Hicran Karataş, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 3(11), s. 112-136.

Yıldız, N. (2000). Gorkut Ata - Türkmen Nüshasının Değeri Ve Önemi, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 363-370.

Yörükan, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.